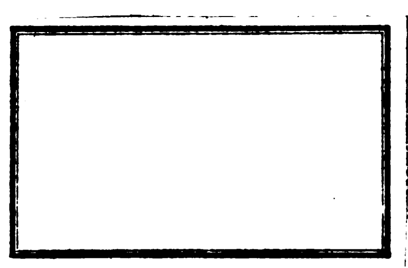
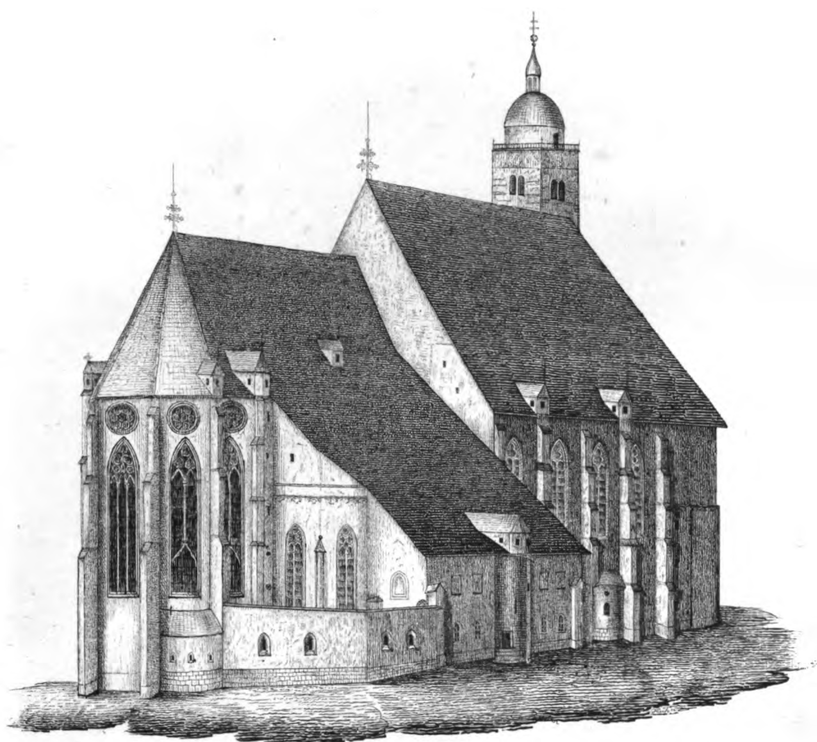

Österreichische Nationalbibliothek
+Z222194000

Prvostolna crkva zagrebačka.

Kamenotiskarna u Zagrebu.

PRVOSTOLNA

CRKVA ZAGREBAČKA.

OPISANA S GLEDIŠTA POVJESTNICE, UMJETNOSTI I STARINAH

OD

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOG.

U ZAGREBU 1856.

TISKOM NARODNE TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

UVOD.

U prostranoj domovini naroda hrvatskog stojahu negda mnoge veličanstvene sgrade, kojim se u sadašnje vrieme jedva tragovi poznadu. Osobito nesretna bijaše sa svojimi spomenici umjetne gradjevine sadašnja Hrvatska sa Slavonijom i Bosnom, dočim nam Dalmacija, kao središće starog hrvatskog političkog i duševnog života i gospodstva, barem niekoliko krasnih sgradah prastarog vieka sačuva.

Azijatski barbari, sa četami raznieh narodah divljih, koji kroz našu domovinu, kao kroz velika vrata, sad na iztočno sad na zapadno carstvo napadahu, sravnili su sa zemljom ogromne gradove Sisak, Sriem i Solin s njihovimi velikoliepnimi sgradami; razorivši sve pomalo i ostale poveće gradove, sa svimi spomenici umjetnosti, što ih naši pradjedovi izumiše i stvoriše. Veličanstvene sborne crkve biskupijah krbavske i modruške, s gradovi Udbinjom i Modrušem, leže u prahu. Sbornim crkvam kaptola požežkog i česmanskog znade se jedva za miesto gdie stojahu. Starinski hram crkvenjakah i božjakah u Glogovnici i Česmi, kao i abacialna gotička crkva u Topuskom, vide se jedva još u razvalinah, pokraj stotine ponositih gradovah, isto tako razvaljenih i razorenih rukom neprijateljskom a ponajviše turskom.

Izmedju riedkih naših sgradah od prošastnih vjekovah, sačuvana je u svojoj cielosti prvostolna crkva zagrebačka, kojom se domovina hrvatska doista ponositi može.

Jer tko samo jedanput u veličanstvenu ovu crkvu zaviri, onomu ostane ista u pameti za uviek, ako samo malo znade cieniti pravu liepost i umietnost. A tko od Hrvatah ovu crkvu čestokrat polazi, njemu mora sve to više omiliti, jer ova starinska sgrada može mu u duhu, kao u kakovoj panorami, predočiti povjestnicu njegova naroda od osam vjekovah. Ona bijaše sviedok dogadjajah slavnih, sretnih i radostnih; ali takodjer mnogih nesretnih i turobnih, počamši od vremena Ladislava svetog, koi prvi za krunom hrvatskom posegnuv, tu svoju nogu postavi te biskupiju utemelji, od koje upravitelji i râvnatelji često novi pokret dadoše cielomu narodu; sve do sretno vladajućeg cesara Franje Josipa, koi čim prvikrat svojim pohodom glavni grad Hrvatske počasti, u toj crkvi najprije svevladajućemu tvorcu se pokloni.

Malo bijaše kraljevah ugarskih, a još manje vojevodah, banovah i slavnih muževah hrvatskih, koji ovu crkvu posjetili nisu. Mnogi leže tu u vječnome miru vojevode, bani, biskupi, zaslužni duhovnici i umni spisatelji. Mnoga je ovdie ruka slavenskog umjetnika radila, mnogog je od mislih zaboljela glava, koi je pomagao podići i poljepšati veličanstvenu ovu sgradu.

U njezinih prostorinah pozdravljahu i uvadjahu se kraljevi, tu su se posvetjivali bani, biskupi i prvi nadbiskup. Tu su se sastajali svakom svetačnom prilikom, u prebogatih starinskih haljinah, hrvatski velikaši s plemstvom. Tu je zahvaljivao pobožni narod hrvatski svevišnjemu Bogu, kroz osam stoljetja, za pobjedu u mnogieh bitkah dobljenu, kao i za izbavljenje od mnogieh nesrećah i tugah.

Veličanstveni ovaj hrvatski spomenik, zanemaren i iskvaren je žalibože mnogo tečajom trih zadnjih vjekovah. Pročelje crkve sa zvonikom na polovicu je bilo porušeno, pa zatiem neukusno

skrpano, a drugi zvonik ostavljen polugotov i zanemaren. Tanki krasni pilovi, što se u nutrašnjoj crkvi veličanstveno dižu prema visokome svodu crkve, obruženi su i na polu sakriti s oltari od raznieh vjekovah i raznieh slogah. Njim nedolikuje njihovo miesto, jer zastiraju arkitektoničku krasotu crkve. Dvie gornje kapele sakrite su oku ulazećega masivnim pjevališćem i bogomoljom nadbiskupskom. A liepi njihovi prozori zastrti su visokimi drvenimi oltari, koji slogu i gradivu crkve, sazidanoj iz samoga kamena i mramora, ni najmanje neodgovaraju. U novije doba pomazani su svietlom bojom kameniti zidovi i pilovi sa svimi svojimi uresi, nakiti i grbovi, kojih prijašna naravna boja starinskoj sgradi pristojnije lice davaše. A starinski grobni spomenici bana Frankopana Slujnskog, kao i mnogih biskupah i kanonikah, bivši urešeni kipovim, rezarijom i napisim, izbačeni su prilikom taracanja crkve, na najveću štetu nauka povjestnice i starinah, čudnovatim načinom baš od onoga kanonika i čuvara, koi je ovu i mnoge druge crkve po Hrvatskoj ukrasio liepimi oltari, prodikaonicami i ostalimi djeli.

Nu negledeći na sve to, ima stolna crkva već kao sgrada toliko liepotah i riedkostih, kolikimi se malo crkvih dičiti može; a sadašnji naš vrhovni pastier nastoji neumornim trudom oko toga, da unutarnji noviji uresi crkve odgovaraju sasvim duhu i slogu veličanstvene sgrade; te se je tako nadati: da će se i ono, što su proti istomu duhu i slogu naši otci u zadnjih vjekovah pogriešili, u novom vriemenu preporodjenja duha krstjanskoga i ljubavi klasičnosti, kako vriedi, doskora popraviti.

Ja predajem ovo maleno, nu velikim trudom sastavljeno dielce, u ruke naroda, preporučujući ga pod osobitu zaštitu duhovnih pastierah nadbiskupije zagrebačke, i moleći ih, da svaki od njih izpriča one moje pogrieške, koje su se možebiti, pokraj svega moga truda, u to dielo uvukle; te da pomisli, kako ja kao svietski čoviek, nisam onoliko viešt opisivanju svetinjah, koliko drugi

duhovni, koji sav svoj pobožni život svetim stvarim i svetim djelim žrtvovahu.

Ujedno zahvaljujem onim vriednim, koji su me s rukopisnimi izvori podpomagali, a na čelu ovieh slavnomu Kaptolu zagrebačkomu, koi mi velikodušno i prijazno svagda otvori vrata u svoje pismarne i blagajne.

U Zagrebu dne 4. Sèrpnja 1856.

Ivan Kukuljević

I.

Dogadjaji crkve.

Oko godine 1091—1095. utemelji prvi ugarsko-hrvatski kralj, sveti Ladislav, u sadašnjoj Hrvatskoj *) biskupiju Zagrebačku. Za vrieme hrvatskih vladarah spadaše ona najprije pod biskupiju sisačku, i zatiem pod kninsku, a pod vrhovno ravnateljstvo nadbiskupije splietske.

U isto doba kad rečeni kralj Ladislav zagrebačku biskupiju utemelji, sagradi on u Zagrebu, polag sviedočanstva vierodostojnih poveljah, takodjer stan ili samostan (monasterium) za biskupa, dakle i prvostolnu crkvu, jer se s krstjanskoga gledišta ni pomisliti nemože samostan bez crkve. **)

Dali je ova crkva, za vrieme kraljevanja Ladislava svetoga, sasvim dovršena, i dali je tako velika bila kako sadašnja, nezna se pravo; nu imamo razlogah misliti protivno, jer je stoprv g. 1217. kralj Andrija II. na prošnju biskupa i kaptola zagrebačkoga, prvostolnu crkvu na čast sv. Stiepana kralja posvetiti dao; što sviedoči sám kralj Andria II. u spomenutoj povelji govoreći: „cum Ecclesiam per venerabiles Episcopos dedicari fecissemus," a znano je nadalje, kako ćemo dole spomenuti, da

---

*) Po sviedočanstvu jednog pisma Feliciana, nadbiskupa Ostrogonskog od g. 1135., utemelji sv. Ladislav biskupiju zagrebačku u vrieme sliedećih dostojanstvenikah: Aće, nadbiskupa ostrogonskog (oko 1095.) Fabiana, nadbiskupa baćkog (1094) Kozme, biskupa vesprimskog (1093.) Gjule Palatina (1091—1100) Graba, šimežkog župana (1085—1094.)

**) U jednoj povelji Andrie II. od g. 1217., kojom se potvrdjuju stara prava crkve zagrebačke, kaže isti kralj: „Quod cum essemus in exequendo itinere assumpte crucis, injuriam crucifixi ulcisci volentes, ad sanctam terram proficiscentes, venissemus ad Zagrabiensem Episcopatum, ac monasterium Zagrabiense, a Sancto Ladislao sanctissime recordationis predecessore nostro constructum." I dalje: „Qui (Rex Ladislaus) in eodem Banatu (Sclavonie) Episcopatum instituit et monasterium Sancti Regis Stephani construxit."

su u kasnije doba mnogi dobročinitelji istu crkvu povećavali i poljepšavali.

Mjesto, na kome sv. Ladislav prvostolnu crkvu sagradi, bijaše, po našemu mnienju, ono isto, na kome i današnja crkva stoji, jer ju, po sviedočanstvu poveljah, poslie kako ju Tatari g. 1241. razoriše, biskup Timoteo samo popravì i poliepšà, ne pako sasvim s nova, ili na drugome mjestu sagradi. Nestojì dakle mnenje onieh, koji su tvrdili: da je hram sv. Ladislava na sasvim drugome mjestu stojao negoli što današnji stoji. Dapače mislimo, da nećemo pogriešiti: ako gradjenje starije, to jest zapadne strane, sadašnje sakristane i blagajne, u vrieme predtatarsko stavimo, budući da se iz svega unutarnjeg i vanskog graditeljskog stroja vidi, da je ova strana u starijem vremenu zidana nego li ostala crkva; a znano je takodjer iz rukopisah fratra i kanonika zagr. Rafaela Levakovića, da je još za njegovo vrieme (u 17. stoletju) pred vratmi stare sakristane stojao grobni kamen Jelisave, kćeri Valentina župana zagrebačkoga, već od g. 1200 *); dakle muogo prije vremena pohoda i razora tatarskog. Neimamo pako dokazah, da je do vremena navale tatarske, poslie sv. Ladislava, tko god crkvu ili sasvim s nova ili na drugome mjestu gradio.

U početku godine 1242. došli su u potjeri za kraljem Belom IV. Tatari u neutvrdjeni još onda Zagreb, **) razvalivši i porobivši pokraj drugih sgradah takodjer prvostolnu crkvu, kako to više poveljah sviedoči. No nije vjerojatno, da su Tatari sve crkvene zidine sa zemljom sravnili, jer k tomu ni vremena imali nisu, sliedeći odmah tragove kralja Bele i njegovih četah sve do jadranskoga mora, gdie su polag tradicie na polju grobničkom potučeni bili.

Tadašnji zagrebački biskup Stiepan II. vrativši se poslije odlazka Tatarah s kraljem Belom IV. iz Dalmacije i našavši

*) Grobni napis sliedit će dole niže.

**) U ono doba sastojao je Zagreb iz sadašnjega kaptola i vlaške ulice, u kojoj strani našaste su takodjer rimske i mnoge druge starine; zašto je vjerojatnije, da je vlaška ulica dobila ime od starih Rimljanah (Vlahah) ne pako od talijanskih umjetnikah i zidarah, kao što su nieki tvrditi htieli. Gornji zagrebački grad postao je na brdu ili griču stoprv poslije tatarskog odlazka pod kraljem Belom IV.

prvostolnu crkvu oplenjenu i razorenu, sagradi, po sviedočanstvu kanonika Kovačevića, *) za svoju potriebu, pokraj prvostolne crkve, malu kapelu na čast sv. Stiepana prvomučenika, nu zajedno počè popravljati takodjer prvostolnu crkvu.

Poslije razorenja tatarskog, popravi i ukrasi takodjer zagrebački biskup Timoteo, oko god. 1272. razorenu prvostolnu crkvu velikim svojim troškom, što nam sviedoči povelja kralja Stiepana V. kojom potvrdi g. 1272. zlatnu bulu kralja Andrie II. danu crkvi zagrebačkoj. Isti kralj veli u toj povelji. „Attendentes nihilominus piis considerationis oculis devotionem venerabilis Patris Timothei Episcopi Zagrabiensis, opere mirifico et plurimum sumptuoso quasi dissolutam in suo corpore, in primo fundamento ipsam Zagrabiensem E c c l e s i a m reparantis, ut in eo innocentiam vitae, amorem domus Dei et dispensationem in rebus ecclesiasticis providam, ut ipsius ecclesie sibi credite restauratio fatetur.“ **)

Po sviedočanstvu Tomka Mernjavića i Tome Kovačevića, uresi biskup Timoteo crkvene po sebi sagradjene ili popravljene zidove, sa svojim grbom, a taj grb bit će po svoj prilici: stojeći lav na stražnjih noguh,. što se vidi sa sjeverne, zapadne i južne strane na vanskom zidu crkve i s nutra crkve na nosilcih ili konsolah od pilovah, na kojih stoje pozlatjeni drveni kipovi svetacah.

Nu čini se, da je već u prva ljeta svoga preporodjenja, prvostolna crkva zagrebačka u vrieme rata kraljevah Stiepana V. i Vladislava III. s Otokarom češkim, veliku štetu pretrpila, budući da su čete Otokarove iz Štajerske do Zagreba doprle bile i nemogavši predobiti utvrdjeni gornji grad na griču, razzorile su kaptolsku stranu i sav prostor oko prvostolne crkve gdie stojahu stari b a n o v i d v o r i. ***)

---

*) Thomae Kovačević Can. Zagr. Catalogus Praesulum Zagrabiensium MSC.

**) Da prvostolnu crkvu zagrebačku Tatari sasvime razorili nisu, i da je već prije Timotea biskupa poniešto popravljena bila, sviedoći nam nadalje osuda u pravdi kaptola zagreb. proti županu Haholdu poradi desetinah od g. 1256, kojom bieše dosudjeno: da se obadve stranke u s t o l n o j c r k v i rotiti imadu: „ut in E c c l e s i a C a t h e d r a l i Z a g r a b. utraque pars juret.“ Kerčelić Hist. Eccl. Zag. p. 86.

***) O tom razorenju govori kralj Vladislav III. u povelji od god. 1284. kojom darovà biskupu Timoteu ono mjesto na kom rečeni dvori stojahu: „Quod cum

Po smrti biskupa Timotea, (4. travnja 1287.) nastavi gradjenje stolne crkve sv. Augustin Kažotić (Gazotti) biskup zagrebački (1304—1318.); nu neznamo pravo, dali na svoje, ili na troškove kralja Karola Roberta, imajući taj kralj svoje ugarsko prestolje ponajviše njemu zahvaliti. Ako se nevaramo, biti će onaj grb, što u pročelju crkve pokraj druga dva grba na uzvišenome mjestu stoji, i što predstavlja pet liera i tri rieke, svakako grb kuće anžouske; nu nemože se za stalno opredjeliti, da li od kralja Karola Roberta, koi prilikom svog prvog dolazka u Ugarsku, te zatiem višekrat, grad Zagreb posjeti; ili od njegova sina Ludovika I. koi takodjer više krat Zagreb pohodi; ili napokon od Stiepana, mladjega sina Karola Roberta, koi, bivši vojvoda čitave Slavonie, Hrvatske i Dalmacije, u Zagrebu stanovaše, i god. 1353. sva crkvena prava i povlastice crkve potvrdi, te g. 1355. u istoj crkvi pokopan bude.

Poslije sv. Augustina nastavi biskup zagrebački Ivan Alben g. 1420—1433. poljepšavanje prvostolne crkve, te ostavi za tu svrhu nakon svoje smrti 1500 fr. u zlatu i polovicu grada Kuvara, i varoši Koprivnice, koju od kralja Sigismunda za 7000 markah u žlatu *) u zalog dobi. Ivanovim troškom sagradjen je unutarnji zid zvonika, na kome, vrhu malenieh vratah, vidi se u visini još sada uzidani njegov grb. Zatiem s vana s južne strane šesti podupirajući pil, zajedno sa zidom med petim i šestim pilom, što nam sviedoči takodjer njegov tamo na dva miesta uzidani grb.

Za Ivanom Albenom bijaše Osvaldo Tuz biskup zagrebački (1466—1499.) koi gradjenje i poljepšavanje prvostolne

---

fundus existens ante ecclesiam Sancti Regis cathedralem, in quo Bani Sclavonie aliquando ex permissione Episcopi Zagrabiensis domos et descensum habere consueverant, fuerit et sit ipsius ecclesie - - - ipsum fundum plene et integre ad iustam petitionem venerabilis patris Thimotey dei gratia Episcopi Zagrabiensis - - - - restituendum duximus et inrevocabiliter possidendum, - - - - ne propter uacuitatem ipsius curie vel fundi, cum desolatus et uacuus remanserit a decem annis et circa, Teutonicis vel aliis inimicis seu nocere volentibus per ipsum loco Zagrabiensi aditus pateat ad nocendum.' Arch. Capituli Zag. Acta antiqua Fasc. 17 et 69

*) Nu ovu polovicu gradovah otme po smrti biskupa Ivana silnom rukom brat njegov Rudolf Alben Medvedgradski, te kaptol zagrebački morade s toga razloga g. 1434. proti njemu pravdu voditi, koju riešiti kralj Sigismund banu Hermanu Celjskomu pismeno zapovjedi. Acta Antiqua Capituli Zagrab. Fasc. 2. N. 30.

crkve nastavi i veliku svotu novacah u to ime potroši. On ponovi i svrši skoro sasvim sadanji presbiterium, uresiv isti sa svodom i zidovnimi pilovi, na kojih se još danas vide tri njegova grba, sa starim grbom ugarskim.

U istom presbiteriju, dovršenom oko g. 1485. podignù biskup Osvaldo g. 1489. veličanstveni oltar, na onome mjestu gdje danas stolica nadbiskupova stoji. Biskup Vinković, putujući u 16. stoletju po Austriji, Štajerskoj, Erdeljskoj i Ugarskoj, veli: da glede veličanstva i dragocienosti nigdie podobna oltara našo. nije. Osvaldova namiera biaše takodjer dovršiti sasvime crkveni svod ili strop i dva nedovršena zvonika. U tu svrhu, neimajući dosta težakah, pozvà on due 16. listopada 1495. pismeno kaptol zagrebački da mu sa svojimi kmetovi pomogne. *) Nu budući da skoro zatiem umre, ostavi on u svojoj oporuci 10,000 fr. za nastavljenje i dovršivanje prvostolne crkve. **)

Osim toga ostavi Osvaldo, po sviedočanstvu jednoga pisma D. Andrie predstojnika crkve zagrebačke a zatiem oštrogonske od g. 1540, drugih sedam hiljadah, samo na gradjenje dvajuh zvonikah, s lieva i s desna velikih vratah.

Osvaldovome nasliedniku biskupu Luki, naložì god. 1500 kralj Vladislav: da ima ne samo crkvu, nego i biskupov dvor popraviti i ponoviti, te zapovjedi ujedno kaptolu da na tu svrhu Osvaldovih 10,000 fr. rečenomu biskupu odmah izruči (Kerčelić p. 42). No isti biskup Luka potroši od rečenih 10,000 fr. polovicu na kupovanje kaštela Svibovca za kaptol česmanski, a samo drugu polovicu obrati g. 1503—1509 na dovršivanje svoda crkvenog i na podignutje kora ili pjevališta, koi je dielio svetilište od ostaloga prostora crkve; uresivši isti kor svojim i Osvaldovim grbom. Osim toga potroši Luka takodjer veliki broj

*) Venerabiles, nobis amice dilecti! Illi pauci coloni nostri in districtu illo Zagrabiensi ad omnes illos labores sufficere non possunt. Unde Rogamus vos, velitis etiam cum vestris adiuvare et circa ecclesiam et etiam inducturam cimenti et aræne, ut labores illi citius consumari possint. Ex Chasma in festo Beati Galli abbatis. anno 1491. Osvaldus Eppus Eccl. Zagrab. — Acta Cap. Zagr. Antiqua. Fasc. 92. N. 35.

**) Ex quo Ecclesia illa Zagrabiensis a principio fundationis, fuit satis neglecta, et nunquam in labore suo consumata, in qua quantum potui aedificari feci, ad cujus ulteriorem continuationem et consumationem lego florenorum decem millia." Archiv. Episc. Zag. — Kerčelić. Farlati.

svojih novacah na crkveni krov i na gradjenje jednoga zvonika i dvajuh oltarah, nemogavši dovršiti drugi zvonik, jer je one 7000 fr. što bijaše biskup Osvaldo samo za gradjenje zvonikah ostavio, tadašnji čuvar kaptolski Ivan Jalšić, stric slavnoga Brodenića, predao bio potajno u ruke kardinala Tome Bakáća, zašto ga biskup Luka u tamnicu zatvori. *)

Poradi straha od Turakah naumi isti Luka sagraditi takodjer tvrdu ogradu oko crkve, te utvrditi i povećati biskupov dvor. Zato umoli on rimskoga papu da mu dopusti porušiti župnu crkvu sv. Mirka, što je pokraj prvostolne crkve stojala. Nu one iste godine, naime 1510. kada dobi dopuštenje od pape, da pomenutu crkvu razvaliti može, i kada ograde graditi započe, umre on, te ostavi po sviedočanstvu spomenutog predstojnika i doktora Andrie, 16,000 zlatnih dakatah na konačno dovršenje crkve i ogradah.

Kardinal Toma Bakač, koi po smrti biskupa Luke stolicom biskupije zagr. upravljaše, nije žalibože savjestno izpunio zadnju želju biskupah Osvalda i Luke, obrativši Osvaldovih 7000 for. i Lukinih 16000 dukatah na sasvim druge stvari negoli na gradjenje crkve,*) te samo njemu i tadašnjim okolnostim imade se pripisati: što drugi zvonik, kojega prijašnji biskupi do krova crkve podignuše, do sada nedovršen ostà. Medjutim potroši ipak Toma kardinal mnogo novacah na utvrdjenje biskupova grada i crkvenih ogradah. Ovo u ono žalostno vrieme neobhodno potrebito djelo, izpričava ga barem po nešta što se je manje brinuo oko poljepšavanja same crkve.

U vrieme biskupa zagr. Šimuna Erdöda, prilikom neprestanog medjusobnog vojevanja dviuh razjarenih stranakah i sliedbenikah cara Ferdinanda i kralja Ivana Zapoljskog, dopade

---

*) U jednom pismu pisanom istömu Luki od pape Julia II. god. 1510. veli ovaj: „Ecclesia Zagr. cui praees. quam jamdudum sumptuoso et praeclaro opere aedificari inceptam, tu a paucis circa annis, magnis sumptibus ornatissime perfecisti et decorasti.“ Iz ovoga su pisma nieki zaključivali da je Luka sgradu sasvime dovršio; ali mi ćemo viditti dalje, da nije.

**) Tvrde mnogi da je kardinal Toma za ove novce kupio velika imanja, što je poslije, kaò osnovatelj porodice grofovah Erdödah, ostavio u ime nasljedstva istoj porodici; v. Vinković MSC. Kovačević MSC. Kerčelić itd.

stolnu crkvu zagrebačku velika šteta, od koje žalostne posliedice još i danas vidimo. Godine naime 1529. u vrieme obsade grada biskupova od strane Ferdinandove niemaćke vojske, pod generalom Nikolom grofom Thurnom, o kojoj obsadi govorit ćemo niže kad budemo poveli rieč o biskupovom gradu, razori isti general sve kanoničke kuće u kaptolu, poruši gornju stranu kule, što ju je pred crkvom kardinal Bakač sagradio bio, te neprosti istoj prvostolnoj crkvi, upaliv njezin krov i porušiv čitavu desnu stranu crkvenoga pročelja sa polovicom zvonika.

Tragovi ovoga razorenja vide se još danas, jer dočim lievo krilo pročelja u svojoj klasičnoj cielosti sačuvano stoji, skrpano je desno krilo svakojakim malenim kamenjem, a na miesto prijašnjeg okruglog velikog okna, načinjen je drugi prozor bez svakoga razmierja.

Štetu po generalu Thurnu nanešenu prvostolnoj crkvi, mogla su jedva tri stoljetja ponešto popraviti, jer kroz ovo vrieme, sve do našieh vremenah, nije bila Hrvatska bez ratovah i bez navalah susjednih Turakah. Šestdeset čitavieh godinah ostade poslie toga stolna crkva bez svakoga krova. Biskup Ivan Krančić, nazvan Monoslaj (†. 1584.) pomisli prvi na ponovljenje krova, te ostavi u svojoj oporuci na tu svrhu 820 for. i 100 talirah. Ali stopram oko god. 1590 dovrši isti krov iz drva biskup Gašpar Stankovački.

Godine 1624, drugi dan po duhovih, u 9 satih na večer, udari grom u bogato urešenu prvostolnu crkvu zagrebačku, upali krov i poruši veliki krst što je na krovu nad svetilištem stojao. Ovaj krst probije svojom težinom svod ili strop svetilišta, te kroz šupline prodre oganj u svetilište crkveno, razori krasni oltar kog bieše sagradio biskup Osvaldo, a pokraj ovoga, još dva manja oltara. Zatim prodre oganj takodjer u drvom popravljeni zvonik i raztali tu sva zvona, te učini crkvi štete u vriednosti do 30,000 for. po tadašnjoj velikoj cieni novca. Tom prilikom pogori na više miestih i biskupov grad *)

Tadašnji biskup Petar Domitrović, bivši uviek pri malenom novcu, obrati se s molbom za pomoć na plemstvo hrvat-

---

*) Bened. Vinković MSC. Thomas Kovačević MSC.

sko, te dobi do skora na svrhu popravka crkve bogatih darovah od svieh stranah. Ban hrvatski Juraj grof Zrinjski položi prvi na saboru hrvatskom dvie stotine talirah u gotovu i pokloni toliko drva, koliko bijaše za gradjenje i pokrivanje crkve potriebito. Vojnici iz granice hrvatske pokloniše osim svojih malenih darovah, još ukupno 2000 for. ranjskih, što su imali dobiti od gradačke komore, koja novce u gotovu izplati. Mnogi plemići hrvatski dadoše stranom u novcu, stranom u gradivu znamenite prineske. Kralj Ferdinand darovà iz tridesetnice Nedeliščanske 1000 fr. ugarskih i osim toga trogodišnji dohodak prepositure Šágske u salajskoj županiji. Kraljica Eleonora darovà 820 fr. ugarskih, što su ímali platiti striliši hrvatski u ime dara, prilikom njezinoga vienčanja. Ivan Telegdi nadbiskup kol očki pokloni 1000 fr.; tadašnji kancelar Ugarski 138 talirah, kaptol zagrebački dade svoje kmetove za radnju itd. *)

Nu premda svi potriebiti novci, skupa s gradivom, u vrieme biskupa Domitrovića sakupljeni biehu, nebieše ipak za njegova života započeto popravljanje, već stoprv po njegovoj, neobičnim načinom, sgodivšoj se smrti, naime pod biskupom Franjem Ergeljskim Hasanovićem.

Najprie bieše započeto gradjenje svoda, nad svetilištem i presbiteriom, te u tu svrhu načini biskup i kaptol godine 1620. dne 20. siečnja, ugovor s kranjskim graditeljem i vajarem Ivanom Albertalom **), koi svoj posao godine 1632 dovrši, te kroz ovo vrieme i novi veliki oltar za stolnu crkvu dogotovi Zatim bì crkva, prilikom težke bolesti biskupove, dne 19. Prosinca iste godine na novo posvećena po Ivanu Tomku Mernjaviću biskupu bosanskom i kanoniku kaptola zagrebačkoga.

Godine 1633. dne 12. siečnja načinjen bieše s gorespomenutim graditeljem Albertalom ugovor za gradjenje novoga zvonika, koi se stoprv god. 1643. dovrši, kako ćemo niže viditi. Te tako nebijaše biskup Hasanović, taj pobožni sin turskih roditeljah, toliko sretan, da vidi hram zagrebački sasvim ponovljen i popravljen.

*) Vinković i Kovačević MSC. Farlati Illyr. Sacrum T. V. p. 560.
**) Bieše rodom iz Trebinja (Treben) malenog sela krajnskog.

Hasanovićev nasljednik biskup Benko Vinković, naumi stolnu crkvu uresiti velikim portalom, i pogodi se u to ime s više spomenutim Albertalom g. 1640 za 500 fr. ranjskih, za 100 vedarah vina i za niešto žita. Nu kad se djelo ponajbolje raditi započè, umre biskup g. 1642. i tako budu ova vrata stoprv trideset godinah kasnije, naime g. 1673. po kanoniku Vukoslaviću dovršena.

Pod biskupom Martinom Bogdanom bieše stolna crkva zajedno sa zvonikom g. 1643 jedva dovršena, kada se dvie godine kasnije, naime dne 29. ožujka 1645. u 10 satih po noći u gornjem gradu zagrebačkom porodi vatra, te razorivši skoro polovicu gornjega i dolnjega grada, takodjer stolnu crkvu stigne. Ovom prilikom izgori sav crkveni krov a mnogi zidovi popucaše. Druge godine dne 27. studenoga 1646. sruši se, kroz dugo vrieme nepokriveni svod crkveni, te razvali pet oltarah, stolicu biskupovu kod velikog oltara, stolice kanoničke i prekrasno pjevalište s orgulami što su stajale više tisućah forintih.*)

Poslie ove nesretne zgode pozvà odmah kaptol meštra drvodielca iz Optuja u Zagreb, te se pogodi s njim za crkveni krov. Jednu godinu kasnije, naime dne 23. siečnja 1647. načini biskup Bogdan i kaptol zagrebački ugovor s graditeljem Ivanom Albertalom poradi popravka crkvenog svoda, pjevališta i porušenih pilovah, te u tom ugovoru bude obećano meštru 2800 fr. rainskih, 100 vedar vina i nešto od žita i siena.

Bogdanov nasliednik Petar Petretić dade svu crkvu, što biaše do njegovog vremena drvenimi daskami pokrita, opekom pokriti, te dovrši tako 1665 prvostolnu crkvu, koja od njegova vremena sve do danas, što se sgrade tiče, u jednakom stanju ostade.

---

*) Oltari porušeni ovom prilikom biehu posvetjeni sv. krstu, sv. Franji Serafinu, sv. Dorotei, sv. Pavlu i svim Svetcom. Slučaj je htio da se u toj nesreći nezgodi još veća bieda, jer ura druga poslie podne, kad se svod sruši, biaše baš ono vrieme, u koje kanonici običavahu sakupljivati se u crkvi: taj dan bieše njih veća strana, zajedno s biskupom Bogdanom, na ručku kod jednog prevendara, te zakasniše tako uru i nedodjoše za vrieme u crkvu. (Th. Kovačević MSC.)

II.

Vanski vid crkve.

Čitava crkva sagradjena je u gotičkom krasnom slogu, iz klesana, većom stranom četverouglasta kamena, samo po njekih mjestih, koja su kasnije popravljana, vide se u zidu opeke.

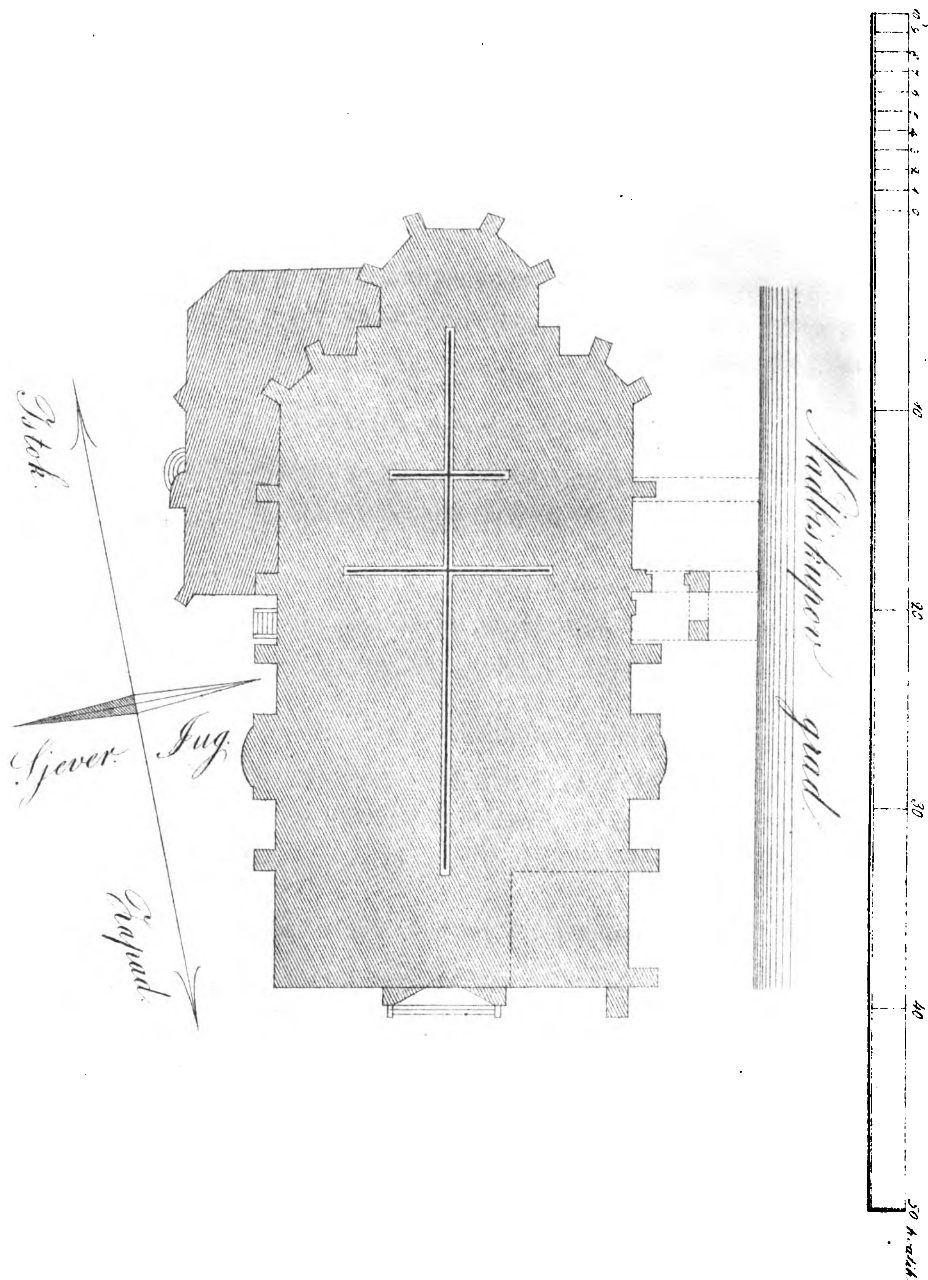
Glava crkve, na šest kuta sagradjena, s dviema kapelama i sa dva okrugla tornjića, te sa pet prozora i toliko okna urešena, gleda prama iztoku, a pročelje crkve prama zapadu.

Na okolo poduprta je crkva sa 26. četverouglastih pilovah i to sa 17. velikih, što dopiraju do krova i preko krova crkve, i sa 9. manjih. Najveća i najliepša su ona dva što podupiraju kut lievog čitavog zvonika, te se dižu u osam razdielah skoro do polovice zvonika. Kut desnoga poluzvonika poduprt je slabim četverouglastim polupilom. Svi su pilovi načinjeni iz liepa tesana kamena i nieki su urešeni viešto izdielanimi kviri i okružicami, nieki sa šiljastimi krovovi. Nieki i to stariji pilovi urešeni su na vrhu uložnicama, kamo su običavali kod podobnih sgradah stavljati kamenite kipove, a nieki nakitjeni su sa starimi grbovi onieh, koji su crkvu graditi dali. Medju timi grbovi nalazi se dvorepati lav sedamkrat, razkriljene kreljuti trikrat; šlem sa šćitom dvakrat, popreko povučena pruga ili rieka, dvakrat. Ovaj zadnji grb pripadao je biskupu Ivanu Albenu (1420 † 1433) od svih drugih nezna se pravo č.ji su.

Crkvu razsvietljuje dvadeset šiljastih prozorah i pet okruglih okanah. Najširi su prozori na pročelju crkve i medju 7. i 8. pilom s lieve južne strane, a najdulji su u presbiteriju. Svi prozori popunjeni su na vrhu liepom rezarijom.

S desne, sieverne strane, prizidane su uz crkvu dvie sakristane s blagajnom. Stara sakristana i blagajna ukrašene su malim okruglim tornjićem, što dopire do njezinoga krova. U tom tornjiću namieštene su stube što vode u pismohranu. Nova sakristana sagradjena je pod biskupom Alagovićem. Obadve sakristane imadu šiljaste prozore, dočim su na blagajni starinski prozori više okruglim negoli šiljastim svodom, a na pismohrani od zgora četverouglasti sa željeznimi tablicami.

Vanjski obris prvostolne crkve zagrebačke.

U pročelju crkve stoje s desna i slieva na uglih dva četverouglasta zvonika, desni, još nedovršen, dopire samo do krova crkve, a lievi sa sedam razredah, ima u visini 36 hvatih.

Pročelje urešeno je u sriedini velikim šiljastim prozorom, s lieve strane s okružicama, a na obih stranah s grbovi onieh koji su dali graditi crkvu. U jednom četverokutu stoje zajedno tri grba, od zgora grb Anjouske kuće u dva polja razdieljen, s desna 6 liera, s lieva tri rieke, od spoda na desnom grbu krelut, na lievom šlem s perom. Na desnoj strani pročelja uzidan je grb s dvorepatim lavom.

Pod prozorom, u sriedini pročelja, stoje velika vrata s predvratjem ka kojim vode kamenite stube. Vrata od crnog mramora urešena su angjelom i nakitom od biela mramora, na kom stoji napis:

DOMVS MEA DOMVS ORATIONIS,

Predvratje, započeto od biskupa Vinkovića g. 1640. a dovršeno po njegovoj smrti od kanonika Vukoslavića g. 1673, izdjelano je od prosta kamena, u slici šiljasta luka. Na podnožju vide se dva lava iz biela mramora, *) po svoj prilici mnogo starije djelo od istoga predvratja. Nad lavima stoje u uložnicah, u naravnoj veličini: s desna sv. Stiepan, a s lieva sv. Ladislav. Nad ovima, u poluuzvišenom djelu, sv. Ana i klečeći andjeo, a od zgora Isus s kruglom svieta. S obe strane dvanaest apostolah. Na vrhu stoji grb s pelikanom, koi sam sebe ubija, (grb Ergeljskog biskupa,) a izpod njega grb s vukom, koi u ždralu nosi ugrabljeno janje. (Grb Vukoslavića). Pod ovim grbom stoji sliedeći napis:

COEPERAT HAEC PRAESVL BENEDICTVS VINKOVICH OLIM
PECTORE FLAGRANTI DONA PARARE DEO.
QVAE LVDOVICVS EGO FECI WKOSZLAVICH IPSA,
VT QVEAT OPTATVM FINIS HABERE DECVS.

LVX ETERNA DEO . . . ALIS IANVA TEMPLI.

Osim ovieh velikih vratah ima crkva sa sjeverne strane, pri četvrtom pilu, još jedna mala šiljasta vraca, koja vode izpod

*) S desne strane pročelja, na pokrpanom zidu, vidi se uzidan takodjer jedan okrhnuti lav s biela mramora, bez glave i bez repa.

sjevernoga pjevališća u crkvu, ali u novije vrieme uviek su zatvorena. Vrata u malom tornjiču sa sjeverne strane vode u sakristanu i pismohranu. Med 3. i 4. stupom s desna, i med 4. i 5. s lieva, stoje dvie okrugle polukapele B. D. Marie i sv. krsta. Svaka sa dva mala šiljasta prozora i sa dva okrugla okna.

Dužina čitave vanske crkve ima 38°. sprednja širina 17° 4′ stražnja širina 22° 3′.

III.

Zvonik.

Kako gore spomenusmo, naumì već biskup Osvaldo Tuz dovršiti dva zvonika u pročelju crkve, nu jer ga stignù prerana smrt, ostavi on u oporuci sedam hiljadah fr. na istu svrhu. Pošto su se pako ovi novci na druge svrhe potrošili, sagradi Osvaldov nasliednik biskup Luka oko g. 1510. jedan zvonik s lieve strane velikih vratah, nemogavši dovršiti drugi, nu ostavivši 16,000 fr. na konačno dovršenje crkve.

Medjutiem dodju žalostna vremena gradjanskog rata, te se zgodi: da je ne samo drugi zvonik nedovršen ostao, nego da je isti dovršeni godine 1529. po generalu Turnu do polovice razoren. Sto i petnaest godinah čekao je zatiem taj zvonik na popravak i dovršenje. Godine 1633. smilovà se biskup Hasanović Ergeljski *) svojoj crkvi, te načini rečene godine dne 12. siečnja s graditeljem Albertalom sliedeći ugovor:

1. Da ovaj ima podići zvonik u visini od 14 hvatih iz klesana i ugladjena kamena, te obložiti i uresiti ga mramornimi pločami.

2. Graditelj će za svoju radnju dobiti 2200. forintih, nu tom primietbom, ako novi dio zvonika nebi imao 14 hvatih u vi-

---

*) Da se taj biskup zvao Ergeljski, a ne Ergely, kako se je sám pisao, sviedoči nam Kerčelić s riečmi: „Ergelski Cognomine erat, at Ergelium sese subscribebat, istoque venit nomine. Kerčelić. Continuatio Historiae Eccl Zagr. MSC.

sini, da će se onda za svaki hvat, što bude manji, odračunati meštru 9 forintih.

3. Kaptol će dati i dovesti sav potriebiti kamen, drvo, železo i težake.

4. Biskup će od svojih novacah dati potriebite novce, koji ako bi mu pomanjkali, izvadit će ih iz milostinje, što je u ime gradjenja crkve sabrana.

Nu jedva se počè graditi zvonik, kad se ponajprie posvade kanonici s biskupom radi toga, što je ovaj već prve novce, naime 300 fr. u ime plaće graditeljove odmah iz milostinje uzeti hteo. K tomu se pobune i kmetovi kaptolski, koji su težkim trudom gradivo za zvonik kopati, seći, i voziti morali, te su se u napred svakoga posluha odreklí, izjavivši: da oni ništa više zahman kopati, ni u Zagreb voziti neće. Napokon padne i sám biskup u težku bolest, te gradjenje zvonika prestane sasvim.

Čim biskup ozdravi, dade odmah pozvati natrag iz Krajnske meštra graditelja Albertala, te ustanovi u vieću s kanonici s toga razloga: što su seljaci ili štibraši još nadalje neposlušni ostali, da kanonici sámi vožnju i težake dati imadu, i to prvi kanonici ili kolumne, svaki po 12. kolah, arcidjakoni po 10., a meštri po 5. Na taj način napredovà podobro gradjenje zvonika, ali za života biskupa Ergeljskog nebiaše dovršeno, već stoprv tri godine poslie njegove smrti, naime 1643., koje godine uslied novog ugovora dne 4. rujna učinjenog, postavi graditelj Albertal takodjer kubu na zvonik, te dobi za ovo djelo od kaptola 500 fr. i 30 vedarah vina. *)

Ovom prilikom bieše zvonik samo drvenim krovom pokrit, nu godine 1683. dade ga biskup Martin Borković s kaptolom po kotlarskom meštru Jurju Šveigeru olovom pokriti, da može tako bolje prkositi vremenu i nezgodi. **) Godine 1792. dade ga napokon biskup Vrhovac pokriti bakrom.

---

*) Thomas Kovačević MSC.

**) U ugovoru pisanom dne 21. aprila 1683. u hrvatskom jeziku, veli se medju ostalim: Da on (meštar) polag meštrije svoje kupulu turna cirkve naše svetoga kralja zdolnju veliku, s olovom lejanim tak stalno i dobro pokrije, da ni veter, ni sence, niti deždji, snegi i vman vremena nehudu škoditi mogla. Archiv. Kapt. Zagr.

Iz nutra imade zvonik kamenite stube, koje vode do kube i na galeriju što je načinjena oko kube.

IV.

Zvonovi.

Gore opisani zvonik ima sada sedam zvonovah, naime:

1. Zvon blažene djevice Marie.

Lievan godine 1645., dvie godine kasnije kako bi zvonik sasvim dovršen. Ima 27. centah. Na njem stoje sliedeći napisi:

Sa strane:

TV TERRIBILIS
ES ET QVIS
RESISTET TIBI.

EMONSTRA TE ESSE MATREM.
TV CONFREGISTI
CAPITA DRACONIS.

Oko zvona:

PONTIFICE INNOCENTIO X. IMPERATORE FERDINANDO III. Ao. 1645 AD LAVDEM DEI OPT. MAX. HONOREM DEIPARAE VIRGINIS.

2. Zvon sv. Stiepana kralja.

S napisom:

IOSEPHVS ANGFRER ME FVDIT ZAGRABIAE ANNO 1777. Teži 19 centah.

3. Zvon Prebendar.

Lievan g. 1785. u Beču, teži 6 centih.

4. Mali zvon.

Lievan g. 1808. od zagrebačkog lievara Antuna Šiffera, teži 1 cent i 96. funtih.

5. Zvon sv. Kvirina.

S napisom:

FVSA PER ANTONIUM SCHIFFER 1812. Lievan u Zagrebu, teži 4 centa.

6. Zvon sv. Ladislava.

Na miesto staroga, god. 1721. od zvonolievarah Ivana Foresta u Zagrebu, i Baltazara Šmidta u Celju načinjena, s nova

lievan g. 1837. od zagrebačkog lievara Hinka Degena. Teži 49 centah i 59 funtah, visok je bez vienca 4′ 10″, širok u promierjù 5′ 4″. Doljnja širina ima 15′.

U viencu od ružah

s jedne strane:

D. LADISLAI
FVNDATORIS SVI
DICAVIT PROPRIIS
EXPENSIS ECCLESIA
CATHEDRALIS
ŽAGRABIENSIS HANC
CAMPANAM HONORI.

s druge strane:

FVSA PER
HENRICVM DEGEN
ZAGRABIAE MENSE
OCTOBRJS ANNO 1837.

Okolo zvona:

SANCTE LADISLAI REX ET CONFESSOR CHRISTI, ORA PRO POPVLO. INTERVENI PRO CLERO.

7. *Zvon sv. Trojstva.*

Lievan po zagrebačkom lievaru Hinku Degenu, teži 115 centah i 25 funtah. Ima u visini 6′ 10″, u promierju 7′ a u dolnjoj širini 21′. Uresen je sa slikama sv. Trojstva, razpiela, sv. Marie i Magdalene, sv. Josipa i sv. Stiepana kralja. Svršen je troškom sadašnjeg kardinala i nadbiskupa, i blagajne crkvene dne 30. ožujka, a na zvonik svetačno namiestjen dne 12. listopada 1843. Napise ima sliedeće:

Od żgoŕa pod viencem:

SANCTVS DEVS, SANCTVS FORTIS. SANCTVS IMMORTALIS. MISERERE NOBIS. ECCE CRVCEM DOMINI, FVGITE PARTES ADVERSAE. — ADORAMVS TE CHRISTE ET BENEDICIMVS TIBI, QVIA PER CRVCEM TVAM REDEMISTI MVNDVM.

S napreda u sriedini:

SANCTISSIMAE TRINITATIS GLORIAE, CRVCIFIXI DNI. SALVATORIS LAVDI. HONORIQVE B. V. MATRIS. ET SPONSI HVIVS S. IOSEPHI. AC DIVI REGIS STEPHANI. CAMPANAM HANC MVNIFICENTIA EXCLIMI. ILLVSTRISSIMI AC RDSSI. DNI. PRAESVLIS GEORGII HAVLIK ET DOS CATH. ECCAE SPONSAE EIVS DICAVIT.

U sriedini s traga:

QVAM ILLMO. AC RDSSIMIS DNIS. IOS. SHROTT PRAEP. MAIORE ET EPPO. BELGRAD. IOS. HORVATH LECTORE. FRAN. XAV. KORITICH CANTORE. ET FRAN. SERAPH. TVSKAN CVSTODE CAPITVLI EXISTENTIBVS FVDIT HENRICVS DEGEN ZAGR, DIE XXX. MART. ANNO MDCCCXXXXIII.

V.

Unutrašnji vid crkve.

Prije nego što se ulazi u crkvu, dodje se u triem ili Atrium, koi počiva na 4 čitava i osam polupilovah, urešenih na glavicah liepom rezarijom, naime: cvietjem, listjem, ljudskimi i zvierskimi glavami itd. Svod ukrašen je u sriedini, gdie se šiljasti lukovi dokančaju, okruglimi gladkimi kameni ili ružami. Dužina crkve ima polag staroga mierenja 36. hvat. i 3 noge. Širina 16 hvat. 2′ a višina u sriedini crkve 12 hvatih.

Razredjena je crkva na tri broda, koje razdieljuje 16 pilovah, i to 10 čitavih većih i dva polupila, koji su svi urešeni izvajanimi glavicami i rezarjami, te dopiru do svoda, što je sagradjen u brodovih na krst, a u svetilišću prepleten poput zviezdah. Četiri manja pila sagradjena su kasnije, te su mnogo teža i gorje izdielana od prvašnjih, nu svi su iz klesana i ugladjena kamena. Prvih pet pilovah, u srednjem brodu kako se unidje, urešeno je kamenitimi, pozlatjenimi i pošaranimi baldakini i konzoli ili nosili, na kojih stoje pozlatjeni kipovi sv. Nikole, Jerolima, Bartola, Petra i Pavla. *) Na dvih nosilih vidi se pozlatjeni dvorepati lav, sasvim jednak onome što je po vanskih pilovih namiestjen. Glavni zidovi crkve, s desne i s lieve strane, ukrašeni su takodjer sa 12 polupilah, što dopiraju do svoda crkve; ali je za čudo, da svaka strana svoj osobiti slog imade. Oni s desna, ukrašeni su tankimi stupci što dopiru od svoda do poda, a oni slieva imadu tanke stupove kojih nestaje na podnožju pila. Medju pilovi načinjeni su dugački šiljasti prozori, krasno izdjelani, te nakitim urešeni i popunjeni. Nu oni, što su u brodovih crkve, višji su od onieh što su u svetilišću i u kapeli sv. Marije; a bili su u staro doba takodjer još za trećinu dulji, ali su kasnije od spoda prikratjeni, poradi oltarah što su pod njima stavljeni.

S desne i slieve strane triema, načinjena su u crkvenom zidu dvoja mala, od zgora polukrugom obrubljena, vratca, što

---

*) Šesti svetac bieše Bartol, ali on je skinut s onoga pila, na kom je kasnije prislonjena prodikaonica, te se sada vidi samo baldakin.

vode iz crkve u zvonik i na glavno pjevališče. Sgora, u desnom i lievom brodu crkve, kraj oltarah sv. Marie i Ladislava, nalaze se opet dvoja vratca, koja po kamenitih stubah vode u okrugle tornjiće, te iz njih na gornji pod crkve. U sriedini crkve med svetilišćem i srednjim brodom, bijaše negda veliko pjevališće, koje počivaše na 8 stupovah pokritih svodovi od kojih rebra upiru se u jabuke urešene rezarijom. Kasnije, presiečeno je ovo pjevališće na dvoje, te sada je samo sa sjeverne desne strane pjevališće, a slieva bogomolja nadbiskupova, urešena od biskupa Alagovića staklenimi prozori. Ovaj dio crkve razdieljen je od srednjega broda jednom stubom, a u sriedini stoji grobni kamen kanonika Resà, koi biaše dao načiniti liepi oltar sv. križa, što sada u istog imena kapeli stoji. Grobni spomenik istoga Resa glasi ovako:

GEORGIO REES
ABBATI DE PODBORYE CANONICO ET CANTORI ZAGRAB.
QVI
CANONICATVS ANNO XLIII. ÆTATIS ANNO LXXIV.
PLVRIMVM DE PATRIA
ET ECCLESIA MERITVS DIE XXIII. DECEMB. MDCCXLV. OBIIT.
POSVERUNT STEPH. PVCZ CVSTOS et GEOR. REES NEPOS.

VI.

Svetilišće.

Četiri kamenite stube i dva velika čitava pila, diele sadašnje svetilišće od srednjega broda,*) a 6 malenieh i dva velika zidovna pila diele ga od pobočnih kapelah. Velike stolice kanoničke, te vratca što su načinjena s desna sa sjeverne strane, sa niekoliko kamenitih stnbah, i železni zaslon s desna i s lieva, prekidaju savez s kapelami sv. Ladislava i Marije.

Gornju stranu Svetilišća, ili presbiteriuma, resi na okolo 18. uložnicah, urešenih sa 26 gotičkih stupovah od kojih glavice

*) Do vriemena biskupa Vrhovca bijašo svetilišće visokom železnom rešetkom razdieljeno od srednjega broda.

nakitjene su listjem, granjem, zvierskimi i ljudskimi glavami. Šiljasti njihovi svodovi obrubljeni su ružami. Na jednoj glavici tih stupovah, s lieve strane oltara, vide se izvajane dvie glave, jedna čoviečja i jedna janječija, pod kojimi su dvie otvorene knjige, a na njih stoji urezan sliedeći gotički napis.

F	W	G E
	T	N
N	D	.ll
	R	P

F	V	DI E
I	T	B :
l	N	H̄ E·

U sriedini presbiterija stoji veliki oltar, sastavljen iz starog mramornog i novog drvenog. Stari, sastoji iz velike oltarne ploče, iztesane iz crnoga mramora, te iz tabernakula izvajanog iz razne boje mramora, urešenog bielimi mramornimi kipovi. Ovo starö dielo pokrito je sada novim god. 1847 u Monakovu, od vrlo vješta kipotvorca Sickingera, iz drva, u gotičkom slogu izradjenim i bogato pozlatjenim i posrebernjenim oltarom, koi predstavlja pročelje bogate gotičke sgrade, urešene svakojakimi tornjići sa šiljastımi uložnicami. U dolnjih njegovih uložnicah načinjena su 4 prizora iz života Isusova, a s obe strane dva angjela. Na vrhu Isus, a sa strane sv. Petar i Pavao. Na tabernakulu vide se na tankih srebernih pločah prizori iz staroga i novoga zavjeta, s angjeli i svakojakimi uresi; a nad tabernakulom stoji u sriedini razpelo. Po zidu, oko oltara medju prozori, namiešteni su pod baldakini, iz drva izradjeni i bogato pozlatjeni kipovi SS. Katarine, Martina bisk, Stiepana prvomučenika. Ilije, Mojsije, Arona, Davida, Lovre, Antuna Pad. i Terezije.

S desne strane velikoga oltara, stoji iz drva načinjena, bogato pozlatjena, te izšarana nadbiskupska stolica; na protiv pako stolica kanonika čtavca. Zatiem se prostiru uzduž zida s desna i s lieva, te popreko, uz ogradu, klupi ili stolice kanonikah i duhovne mladeži sjemeništa, sasvim neukusno u novije vrieme načinjene, poslije kako su pod biskupom Vrhovcem starinske

umjetno izradjene stolice uklonjene, što ih biaše biskup Osvaldo god. 1495 načiniti dao.

Pred oltarom visi liepi triuglasti svietionik, načinjen g. 1776. iz srebra, te dobro pozlatjen, troškom tadašnjeg kanonika čuvara Ant. Zdenčaja. i s njegovim grbom i sa slikom B. D. M. i Stiepana, te s napisom:

hanC
CVstos honorI
beatI
RegIs stephanI
et
DIVae VIrgInIs
MarIae
LIbens
offert.

Liepu svoju svietlost dobiva Presbiterium od pet dugačkih velikih i šiljastih prozorah, nad kojimi stoje okrugla okna. Ove prozore i okna dade sadašnji kardinal i nadbiskup Juraj Haulik uresiti prekrasnom staklenom slikarijom, sgotovljenom god. 184$^6/_7$ u Monakovu, u ondašnjem kr. zavodu za slikanje na staklu.

Na prvom prozoru, s desna od oltara, naslikani su SS. Marko Ev. i Dimitria Prokonsul s gotičkim napisom:

SANCTVS MARCVS EVANGEL.
SANCT. DEMETRIVS. PROCONS.

od zgora dva prizora iz života Marijina.

Na drugom prozoru: sv. Stiepan kralj ugarski žrtvuje klečeći svoju krunu Bogu. U oblacih dva angjela. Od zgora manje slike s prizori iz života Marijina. Na tretjem i to srednjem prozoru velika krasna slika vjenčanja Mariinog sa 20 licah.

Na četvertom s. Ladislav kralj, a od zgora opet dva prizora iz života Marijina. Na petom s. Kvirin biskup sisački i S. Augustin Kažotić biskup zagrebački, s gotičkim nadpisom:

SANCTUS QVIRINUS: ST. BEATUS AVGVSTINVS GAZOLLI (sic.)

Gornjih malenih pet okanah urešeno je s liepimi arabeskami iz različite boje.

Medju ovimi prozori padaju od zgora do dole tanka rebra od svoda, a na tankih stupcih od dviuh zidovnih pilah vide se u visini tri grba biskupa zagrebačkog Osvalda Thuza, koi

je dao ovo svetilišće s nova popraviti i ukrasiti, tu stoji još četvrti grb kraljevine Ugarske.

Na podu izpod stolice čtavca kanonika nalazi se mramorna grobna ploča grofa Ivana Erdöda izabranog biskupa jegarskog, sa sliedećim napisom:

ILLMI ac RSSMI. D. D. IOAN.
ERDEODI EL. EP. AGRIEN. S. C.
REGIÆQVE M. CONSILIARII.
HÆREDITARII COMITIS MONTIS
CLAVDII ET VARASDIEN. QVi
OBYT DIE 13. AVGVSTI ANO. D.
1626. ÆTATIS. SVÆ 37. TVMVLVM
HVNC MARMORE EXORNAVIT

(Sliedi grb Erdödiev s Mitrom biskupovom:)

CASPAR VERBANOVICH CVSTOS
ET CAN. ZAGRABIEN. OLIM
CANTOR ET CAN, AGRIEN,
AC PRÆPS STEPHANI REGIS
IBIDEM, SWS VERO in STVDIIS
PRÆFECTVS. AMORIS ERGO.

U staro doba stojaše tu iz crvena mramora grobni spomenik bana Franje Frankopana Slunjskog s njegovom slikom, izvajanom iz kamena. Bieše predstavljen kao vitez u oklopju, opasan sa sabljom, na kolenih klečeći. Nad njim bieše sliedeći napis:

MEMORIAE

SPECTAB. AC MAGNIF. D. FRANC. ZLVNY DE FRANGEP. SEGN. VEGLIAE MODRVSIAEQVE COMITIS. DALMATIAE. CROATIAE. SCLAV. BANI FIDELISS. ET. FORTISS. ANNA SOROR, RELICTA MAGN. NICOL. OLIM CZAZAR. PIG. FRATRI. CARISS. POSVIT. VIXIT AN. XXXVI. MORT. XI. DECEM. MDLXXII. VARASDINI.

Pod nogama slike sliedilo je:

ZLVNIA STIRPS CECIDIT FRANCISCVS MARTIS ALVMNVS
INFESTVS. RASIS TERROR ERATQVE GETIS.
EST PROAVIS CLARVS, SED DEXTRA PROMPTIOR VSQVE
CONSILIOQVE, INFERT DAMNA CRVENTA SCYTHIS.
BANVS ERAT DALMAT. SCLAVORVM, TVNCQVE CROATIAE.
PROELIA COMISIT FAVSTA, TROPHEA TVLIT.
SED QVIA PANNONIAE VIX SPES EST VLLA SALVTIS,
NI DEVS ACCVRRAT, QVID SVPERESSE VELIT?

ERGO DIIS MIXTVS POTIORI PARTE TRIVMPHAT.
OSSA TEGIT MARMOR, MENS PIA NOVIT ITER. *)

S desne strane sadašnjeg velikog oltara, kraj nadbiskupove stolice, stajao je negda veliki mramorni oltar sagradjen od biskupa zagrebačkog Hasanovića Ergeljskog, što je dopirao do polovice prozora, imajući na vrhu ticu pelikana, t. j. grb rečenog biskupa. Ovaj oltar dade načiniti Ergeljski na miesto dragocienog oltara Osvaldovoga, kojega g. 1624 dne 27. svibnja grom razori. Na oltaru stavi Ergeljski sliedeći napis:

ABSTVLIT OSVALDI CELEBRATVM FLAMMA LABOREM
SVMPTIBVS ERGELY, NON MINVS ARA MICAT.

Ovaj napis preinači kasnije nietko ovako:

FRANCISCVS PRAESVL LOCAT HANC ERGHELIVS ARAM
OSVALDI POSTQVAM CONCIDIT IGNE LABOR.

Isti oltar dade porušiti biskup Vrhovac, a mramorne kipove što su tu bili, ponamiesti po oltarih svih svetacah. Sv. Pavla, sv. Dore itd.

Na kraju svetilišća stoje sada dva oltara što su prie više gore stojala, prvi je s desna:

Oltar zadnje večere.

Krasni ovaj oltar načinjen je po svoj prilici po kranjskom vajaru Ivanu Kusi, troškom kanonika zagr. Ivana Znike g. 1703. koi na njega potroši 1400 fr. ranjskih.

Izradjen je većom stranom iz liepa biela mramora. U sredini ima iz istoga mramora izvajanu sliku posliednje večere u poluuzvišenom djelu. Na vrhu stoji kip sv. Ivana krstitelja, a sa strane dva andjela. Pod kipom sv. Ivana grb kanonika Znike, i zdola napis EXPLE. Pod slikom zadnje večere stoji napis:

COENE DOMINICAE HONORI JOANNES.
ZNIKA ELLECTVS. EPISCOPVS SIBINICENS.
ABBAS PETROVARADINENSIS. CVSTOS ET

*) Ovaj grobni spomenik dao je s mnogimi drugimi izbaciti kanonik Znika g. 1703., kad je činio s nova popločiti crkvu.

CANONICVS SENIOR ZAGRABIENSIS. ECCLE
SIARVM. S. C. R. M. CONSILIARIVS,
ALTARE HOC A PRIMO LAPIDE PONIT.

Negda stojaše na istome miestu drugi oltar istoj zadnjoj večeri posvećen, a podignut god. 1633. od kanonika Ambroza Jaskaja. Pred oltarom ležaše grobna ploča sa izvajanim kipom biskupa Osvalda Thuza, s njegovim grbom i sa sliedećim napisom:

ZAGRABIAE OSVALDVS MANET HIC SVB MARMORE PRAESVL.
EXEMPLVM VERAE QVI PROBITATIS ERAT.
FAMA SVVM CELEBRAT, PEREAT NE PVLVERE NOMEN,
VIRTVTVM MERITIS. SPIRITVS ASTRA TENET.

Ne daleko od ove ploče stojaše na jednom stupu napis:

OSVALDVS EPPVS. OBIJT. ANNO MCCCCXCIX.

Blizu iste ploče ležaše još drugi grobni kamen sa sliedećim napisom:

HIC OSSA RMI. DNI. IOANNIS MONOSZLAI EPPI. ZAGRAB. REQVIESCVNT. ANNO. MDLXXXIV. REPOSITA.

S lieve strane, u jednakom redu s oltarom zadnje večere, stoji

Oltar sv. Luke.

Načinjen g. 1703. troškom kanonika zag. i biskupa šibeničkog Tome Augustića za 1400 fr. od istoga meštra koi je zgotovio i oltar zadnje večere. Veća strana oltara iz biela mramora, dva su pila iz šarena, a svod iz raznog opušćenog mramora. U sriedini oltara kip sv. Luke iz biela mramora. Od zgora jedan svetac s kopljem i knjigom a s desna i slieva dva angjela noseća hrvatski i slavonski grb. Pod svetcem grb Augustićev, na podnožju stoji na crnom mramoru napis.

DIVO LVCAE EVANGELAE THOMAE QVON. AVGVSTICH EL. EPPI. SIBENICENS ABBA. DEI BENEDICTION. ARCHIDIAC. CAMARC. ET CAN. ZAGR. ECCL. HAEC ARA MORIENTIS DESTINATO AERE ERECTA EST.

Stari oltar na čast sv. Luke dao je u 15: vieku podignuti Luka biskup zagrebački. Kanonik Jaskaj dade g. 1633 sagraditi na istome miestu novi oltar, nu biskup i kanonik Znika, podignuvši novi oltar zadnje večere, dade s novci Augustićevi načiniti sadašnji, sasvim podoban svome.

Pod ovim oltarom stojaše negda grobna ploča iz crvenoga mramora, s kipom i grbom biskupa zagr. Luke, sa sliedećim napisom:

HIC SITVS EST LVCAS PRAESVL VENERABIL.
ZAGRABIAE TEMPLI LVXQVE DECVSQVE
QVI PIETATE PARENS NVLLI VIRTVTE SECVNDVS.
ACCEPIT MERITIS ASTRA PARATA SVIS.
OBIIT ANNO MDX. X. KAL. OCTOBR.

Ne daleko od istoga oltara stojaše takodjer grobni kamen biskupa Petra Petretića, izbačen s drugimi spomenici godine 1703. po kanoniku Zniki.

VII.

Kapele.

1.

Kapela s. Ladislava.

Kapela ova s desne strane svetilišća, razdielena je od njega pilovi, te visokimi stolicami i ormari. Rebra njezinoga svoda počivaju na četiri zidovna pilova. Na lievoj strani u zidu stoji šiljasta uložnica u gotičkom ukusu naćinjena, a poviše nje malena vratca što vode u okrugli desnì tornjić.

U sriedini gornje strane kapele, stoji veliki neukusno izradjeni drveni oltar, što dopire do crkvena svoda, zastirajući liepe prozore. Oltar ovaj postavljen je na miesto staroga mramornoga po izabranom biskupu skradinskom i kanoniku zagrebačkom Ivanu Babiću, godine 1690. Načinio ga je drvorezar zagrebački, meštar Ivan Kommeršteiner, dobivši za svoje dielo 650 forintah ranjskih.*) Pozlatiti i slikati ga je dao g. 1690 kanonik zagrebaćki Ivan Znika po zagrebačkom slikaru Bernardu Bubiću, koi za svoje djelo dobi 1000 fr. rajnskih. **) U sriedini oltara vidi se drveni veliki kip B. D. Marie. Sa strane

*) Ugovor u kaptolskom arkivu. Conventiones magistrorum Cath. Eccl. Zagrab. N. I.

**) Conv. Magist. Cath. Eccl. Zagrab. N. II.

sv. Stiepan i Ladislav. Od spoda pod Mariom Isus s kruglom svieta i četiri Evangjelista. Gore nad kipom Marijinim stoji napis:

SVRREXI IOANNIS IOSEPHI BABICH EXPENSIS LECTORIS ATQVE CANONICI ZAGRABIENSIS.

Nad napisom, Babićev grb, a od zgora Isus sa ss. Petrom i Pavlom. Sa strane, s desna i s lieva sv. Ivan krstitelj i Maria. Na vrhu oltara sv. Josip. Na obih drvenih krilih oltara naslikano je iz vana i s nutra 12 prizorah iz života s. Ladislava, po svoj prilici od Bern. Bubića. po načinu Mletačkom.

S desne strane oltara, u kutu kraj vratah sakristane, stoji na zidu veliki drveni kip sv. Ladislava bogato pozlatjen i posrebrenjen. U desnoj ruci drži svetac sekiru a u lievoj povelju s napisom:

EVNDATIONALES ECCLESIAE ZAGRABIENSIS ANNO. MLXXXVIII. *)

Pod kipom leži na podu grobna ploča, sa sliedećim napisom:

SEPVLCRVM
MATRONAE LVCIAE RELICTAE
LADISL. ZEMCHE.HVIVS
CAPEL. INSIG. BENEFACT. **)

U staro doba stojaše tu još jedna veoma stara grobna ploča sa sliedećim napisom:

HIC IACET GENEROSA DNA ELISABETH
FILIA MAGNIFICI VALENTINI COMITIS
ZAGRABIENSIS. OBIIT ANNO MCC.***)

Naprema vratam sakristane stojaše negda 24 stolicah za duhovnu mladež, a s obe strane oltari ss. Svetacah i sv. Pavla, koji su sada na protivnoj strani zida. U sriedini ovieh stolicah, naprema svetilišću, bijaše sliedeći napis:

---

*) Ova godina pogriešno ovdie napisana, jer sv. Ladislav utemelji biskupiju zagrebačku stoprv oko god. 1093—1095. a povelje o tom neima nikakove, jer je izgubljena.

**) Ova Lucija, udova Vladislava od Zemča ili Zempća, biaše kći Klementa od sv. Kelemena, plemića varašdinske županije, te ostavi crkvi zagrebačkoj u ime zadužbine, svoja imanja Jakopovec, sv. Kelemen, Čeperlinec, Imbrihovec i Svinuša, sva sela kod varaždinskih Toplicah. Živila je oko g. 1460—1500., za nju mole se u stolnoj crkvi svake godine molitve večerne i zadušne, dne 15. kolovoza, a na dan njezine smrti 16. kolovoza, čita misu za njezinu dušu kanonik i dekan kaptolski.

***) Franc Raph. Levaković de Fundatione Ecclesiae et Episcopatus Zagrabiensis Historia MSC.

INCLYTO VLADISLAO REGE. LVCA VERO PONTIFICE DIGNISSIMO, IOANNES DE MAROCHA ARCHIDIAC. GORICENS. ET CAN. HVIVS ALMAE ECCLESIAE, HVNC CHORVM DEO ET PATRIAE PROPRIIS FECIT FIERI IMPENSIS. MDVII.

a na proti tome stojaše:

OPVS MAGISTRI IOANNIS NICZE FLORENTINI. MDVII. *)

Pred skalinom što je vodila u svetilišće, bijaše grobna ploča s napisom.

ANDREAS IVANIGH CAN. CATHEDRALIS ZAGRABIENSIS, ARCIVM ET IVRIS DOCTOR, PATRIAE PATER OLIM. OBIIT. A. D. MDX. 9. JANVARY.

PANONIAE CAESAR CVM BELLO COEPERAT ALBAM.
MOLE SVB HAC TEGITVR PEGASEI FONTIS ALVMNVS.

Izpod ove ploče stojaše druga s napisom:

HIC IACET IOANNES ARCHIDIACONVS DVBICENSIS MCCCLXXXIII.

Za ledjima oltara ss. svetacah stojaše napis:

LVCA EPPO PRAESIDENTE. ANNO MDVII.

Kod oltara svetoga Pavla stojaše grobna ploča s crvena mramora s napisom:

IOANNES DE MAROCHA ARCHIDIACONVS GORICENSIS SIBI SVOQVE FRATRI BLASIO D. D. ARCHID. KEMLEK, MCCCXCV DIE VINCENCIJ, VITA FVNCTO, FACERE CVRAVIT.

kod istoga oltara sv. Pavla stojaše još jedan grobni kamen, s napisom.

VENERABILIS QVONDAM DNI. PETRI DE MYZOLIN, LECTORIS ET CANONICI HVIVS ALMÆ ECCLESIÆ ZAGRABIENSIS. QVI OBIJT IN FESTO S. REGIS STEPHANI. HORA VESPER. IN MEDIO FORI IN OPPIDO TOPLICENSI, ILLICQVE REDVCTVS ET HIC TVMVLATVS, CVIVS ANIMA REQVIESCAT IN SANCTA PACE. AMEN. MCCCCXCVIII. **)

Na desnom zidu kapele stoje sada dva oltara:

1. Svetoga Pavla iz biela i crvena mramora, sa slikom sv. Pavla načinjenom na platnu. Od spoda manja slika preabraženja sv. Pavla. Od zgora sv. Pavao putujući, straga prospektiva na more, na kom ladja plovi. Slikarija dosta dobra. Sa svake strane oltara stoji iz biela mramora kip niekog svetca što su stojali negda u svetilišću na starom oltaru biskupa Ergeljskog. — Oltar ovaj podignut je troškom Andrije Supanića arkidjakna bežinskoga i kanonika zagr.

---

*) Franjo Levaković MSC.

**) Od svih ovih pločah i napisah neima sada više traga, jer ih je kanonik Ivan Znika god. 1703 prilikom taracanja crkve, sve izbaciti dao.

2. Oltar svih svetacah, iz biela i žuta mramora. Oltarna slika svi Svetci s uzpietjem B. D. M. i s podpisom: Omnes Sancti Sanctorum.

Med spomenutimi dvimi oltari stoje visoko u zidu dva grobna spomenika, jedan od Nikole Gotala gotalovečkog, s liepim napisom stavljen od njegova netjaka, učenika i pitomca, biskupa Putza; a drugi od kanonika Ignacija Pokaizena, stavljen od zahvalnih gradjanah zagrebačkih.

Prvi spomenik načinjen je iz biela mramora i obložen crvenim, ima od zgora liepi zastor od siva mramora. Grbovi Gotala i Puca od zgora i od spoda jesu od šarena mramora. Napis je sliedeći:

D. O. M.
HIC MORTALES EXVVIÆ.
IMMORTALIS VIRI NICOLAI GOTTHAL DE GOTTHALOVECZ SITÆ SVNT.
QVI IN OMNI VITA TALEM SE EXHIBVIT
VT EVM SEV NON NASCI, NE NOSCERETVR, SEV NON MORI, NE DESIDERARETVR OPPORTERET.
SACRATIOREM A TENERIS MILITIAM SECTATVS,
PER GRADVS
CVRIONEM, CANONICVM, ARCHIDIACONVM, LECTOREM,
ET TAM PLENA QVAM VACVA ZAGRABIENSI SEDE VICARIATVM EPISCOPORVM MVNVS,
SINE OFFENSIONE, QVOD RARVM,
SINE INVIDIA, QVOD RARIVS,
OMNIVM PROBATVS CALCVLO, QVOD RARISSIMVM,
CESSIT.
ARDORE ANIMI, VERBO, OPERE
BONVS PASTOR.
DIVINARVM LAVDVM, CVLTVSQVE ASSIDVITATE,
SS. CANONVM NORMA ET ASSERTOR.
INDEFESSA CVRA ET VIGILANTIA
DEXTER PRAESVLVM OCVLVS.
MATVRITATE CONSILIJ, IVSTITIA ET LENTA IN REBVS EXPEDIENDIS PERSTINATIONE
SACRI ZAGRABIENSIS SENATVS
DEMVM DIOECESIS
QVAM PIE, SEVERVS, ANNIS INTEGRIS OCTODECIM, MEN. VNDECIM
VICARIO NOMINE REXIT.
AMOR, TIMOR, DELICIÆ,
NEC VLTRA PROGRESSVS,
PRÆSVL QVOD ESSE MERVERAT, NON FVIT.

IMO FVIT: SVFFRAGIO VOTOQVE BONORVM OMNIVM.
FVIT (QVA INFVLAM NON SVAM ORNAVIT) CORONA VIRTVTVM,
HAC VNA CONTENTVS.
ATAVVM ILLVSTRISSIMÆ GENTIS SVÆ
A GVZMANNIS, IN SE SVOSQVE
SANGVINE DERIVATVM SPLENDOREM PARVI PENDENS,
ET NOVEM
QVAS SCVTVM FLVXAE NOBILITATIS TESTEM EXHIBET
CORONAS CONTEMNENS,
NON ALIAM QVAM QVAE ÆTERNA EST PETIIT.
BIS GEMINA SVI CRVCE DE TOTIDEM HOSTIBVS TRIVMPHANS
AD VICTOREM DE TRIBV IVDA LEONEM ABSCESSIT.
ANNO ÆTATIS SVÆ LXXIII A XTO. NATO MDCCXXIII DIE XXXI MENSIS MARTIJ
CVI
CEV AVVNCVLO, EDVCATORI, PATRI, AC OPTIMO VIRTVTVM MAGISTRO
IN SEMPITERNVM GRATITVDINIS MONVMENTVM
LAPIDEM HVNC
(POSITVRVS COR SI POSSET)
POSVIT
STEPHANVS A PVTZ EPISCOPVS BELGRADENSIS SEV SAMANDREN.
CATHE. ECCL. ZAGRABIEN. PRAEPOSITVS MAIOR ET CANONICVS ete.
MDCCLXV.

Drugi spomenik iz crna kamena s pozlatjenimi pločami i rezarijami, ima sliedeći napis:

PIIS MANIBVS
IGNATII POKAIZEN
CATHED. ECCLESIÆ ZAGRABIENSIS CANONICI
PROTO NOTARII APOST.
ARCHIDIACONI BEXIN.
CVIVS
HVMANAE EXVVIAE IN SACRIS
AEDIBVS HIS
REQVIESCVNT.
EXCELSA AVTEM ANIMA
POST MORTEM CVRSVM
INTEGERRIMAE VITAE
PIETATI IN DEUM, OPERIBVS CHARITATIS
ET
OMNIBVS APOSTOLICAE
VOCATIONIS OFFICIIS

SACRATAE
ANNO AETATIS LXIII III[io] KAL. APRILIS
MDCCCXVI.
SANCTE CONSVMATVM
IMMORTALITATIS PROEMIVM
TAM RARIS VIRTUTIBVS DEBITVM.
QVOD TELLVS DARE NON POTVIT
COELO REDDITA OBTINVIT.

CIVES ZAGRABIENSES
HAEC GRATITVDINIS PVBLICAE SENSA
PERENNI MEMORIAE
VERVM VIRI APOSTOLICI EXEMPLVM
POSTERIS TRANSMISSVRI
MONVMENTVM HOCCE
POSVERVNT.

Jošte stojahu u toj kapeli grobni kameni biskupa i kanonika Babića, koi je dao oltar sv. Ladislava sagraditi. Sada stoji taj kamen razpolovljen u skladištu crkvenom (Depositorium), te ima sliedeći napis:

HIC EXPECTAT
RESVRRECTIONEM
IO. IOS. BABITS EPPVS.
SCARDONENSIS. dec. DOCTOR.
LECTOR ET SEN. CAN. ZAGR.
S. C. R. M. M. CONSIL. EPPI
ZAGR. VICARIVS GLIS.

Pred oltarom sv. Ladislava visi liepa srebrena svietionica, urešena s jedne strane grbom biskupa Puca, koi ju je dao načiniti, s druge strane grbom njegova dobročinitelja Nikole Gotala, s treće strane ima sliedeći napis:

FEcit Me QVia voluit
Et Sanctum probe coluit
LADISLAVM
Divum Regem Hungariae Fundatorem Zagrabiae
Venerabilis Capituli,
A Putziis Stephanus Belgradi Episcopus
Ejusdem Capituli
Praepositus major, Canonicus senior,
Goric. et Zagorien,
Archidiaconus
Prior atus autem a gubernio, Apost. Reginae a Consilio.

Hujus
Educatorisque sui Nicolai Gotthal Noe,
Proin accensa amore
Grati animi ardore
Ardeo
DEO, SANCTO, POSTERIS,
Devoto . . . . Pia numina
FAXINT
LVX HAEC PERPETVANS
VT SIT VTRIQVE
SALVS.

VIII.

Kapela B. D. M.

Kapela ova, s lieve strane svetilišća i od ovoga pilovim i visokimi ormari i stolicami razdieljena, sagradjena je u polukrugu. Rebra od njezinoga svoda načinjena na krst, počivaju na 4 tankih polupilovih. Od sgora s desna stoje malena vrata s oblim lukom, kroz koja se ulazi na okrugli lievi tornjić. *) S lieva u stieni stoji mala uložnica, gotičkim kamenitim prozorom urešena, i druga velika, sa pet razdielah u gotičkom ukusu, i šiljastim svodom, kojega rebra nose na koncih liepo izradjene jabuke.

Drveni, dobro pozlatjeni oltar, što stoji na kamenitoj visokoj ploči, dopire do crkvena svoda. Sagradjen je troškom predstojnika crkve zagrebačke Mihalja Bočaka g. 1688. po zagrebačkih drvorezarih Matiašu Erlmanu, te Ivanu Komersteineru za 650 fr. **) Pozlatjen i naslikan je oltar g. 1688. po slikarih Ivanu Aizenhortu iz Ljublane i Bernardu Bobiću ili Bubiću iz Zagreba, za 1400 f: ranjskih. ***)

---

*) Tu su bila do god. 1774. sahranjena pisma kaptola Česmanskog, koja su poslie u biskupov arkiv prenešena. Kraj vratah stajalo je negda 7. kamenitih, a s obe strane zida 24. drvenih stolicah, načinjenih troškom biskupa Petra Domitrovića.

**) Convent Magist. Cath. Eccl. Zagrab. N. III. Ugovor pisan u hrvatskom jeziku,

***) Conventio N. IV.

U spodnjih uložnicah, na podnožju oltara, stoje drveni kipovi 4. učiteljah crkve. U sriedini oltarne uložnice nalazi se veliki drveni kip B, D. M., a sa strane sv. Dorotea i Katarina. Pod Mariom grb Bočakov, a pod njim napis:

HANC MICHAEL BOCZAK MAIOR PRAEPOSITVS ARAM
AERE SVO PONIT VIRGO MARIA TIBI.

Od zgora nad Mariom stoji opet po drugi krat Bočakov grb, a nad njim dobro izrezani kip sv. Jurja ubijajući zmaja, i oslobodivši djevicu što s daleka stoji. S desna i s lieva sv. Josip i Mirko, a pod sv. Jurjem napis:

MDCLXXXVIII
NOS PIVS EXAVDI PARADISI
GEM. GEORGI
FVNDENS PRO FAMVLIS AVREA
VOTA TVIS.

S desna i s lieva u malenom okviru:

IMPERA
LEOPOL
DO.
I

REGE
IOSE
PHO
I

Šasvim na vrhu oltara načinjena su iz drva tri andjela, s uresi i nakiti, a od spoda stoji u dva redka napis:

AVE MARIA
GRATIA PLENA,

Na obih drvenih krilih oltara naslikano je s vana i s nutra 12 prizorah iz života Marijina. Liepe slike po ukusu škole mletačke od Bubića. Nad oltarnom pločom stoji pod staklom krasna slika sv. Augustina Kažotića, (po sviedočanstvu Krčelića, načinjena s mastima na platnu g. 1847. u Napulju, od vrlo vješta slikara, a troškom biskupa Puca.) Njezin pozlatjeni okvir urešen je od zgora prepletenimi slovi A. B. E. Z., a od spoda grb, na kom se vidi biskupski šešir, nošen od lava i grifa. U polju grba razkriljena róda sa zmijom u klunu, od zgora zviezda i miesec. *)

Pred oltarom visi srebrena svietionica, urešena grbom biskupa Puca, predstavljajući ródu sa zmijom u klunu, gore zviezda i mladi miesec. Na drugoj strani stoji sliedeći napis:

*) Grb biskupa Puca.

DIVAE VIRGINIS VENERATIONI
AVGVSTINI GAZOTTI HONORI
FILIVS MATRI
CVLTOR PIO ANTISTITI
VOVIT
AC SVO
PARENTISQVE GOTTHALLEAE NOMINE
PERENNI IGNE ALI
CVNCTISQVE LVCERE
LVX IPSE SVA.
Stephanus a Putz Eppus
Belgradien. sive Samandrien.
Cath. Eccl. Zagr. Praep.
Maj. & Can. Archid. Goric.
Zagorien. Prioratus olim
Gubernator S. C. & Regiae
Aplicae Mattis Consiliar.
VOLVIT.

U desnom kutu kapele stoji u zidu mramorni spomenik slavnog hrvatskog bana Tome Bakača Erdödskog. Na tom spomeniku vidi se izvajana slika banova u vitežkom oklopju.

U desnoj ruci drži šlem počivajući na stupu, a lievom je prihvatio mač. Pred njim visi razpelo, a pod ovim u lievom kutu stoji izšarani Erdödianski grb. Nad glavom banovom urezana je poslovica banova: IN DEO VICI. Oko slike izvajan je okvir, u kom se vide razni vojnički, hristjanski i turski trofei. Od zgora u sredini grb trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonie i Dalmacie, a sa strane ime Isusa i Marie. Pod slikom stoji sliedeći napis:

EPITAPHIVM
ILLMI DD. COMITIS THOMAE ERDÖDI DE MONIOROKK. MONTIS CLAVDIJ & COTTVS VARASD. COMITIS PERPETVI. SACRI ORDINIS REDEMPTORIS EQVITIS. THAVERN. REGAL. MAGRI. SACR. CAES. REGIAEQVE MATTIS. CONSILIARIJ AC REGNOR. DAL. CRO. & SCLA. OLIM BANI QVI 17. IANN. ANO. DNI. 1621 & AETATIS SVAE AN. 66. IN DNO PIE OBIIT.

Visoko nad ovim spomenikom, pod svodom kapele, stoji drugi spomenik bana N i k o l e E r d ö d a. Predstavlja veliki grb Erdödianski s nakiti i sa četiri velika andjela. Od spoda sliedeći napis:

PLVRIBVS ORNAVIT QVI PATRIA SCVTA TRIVMPHIS.
FOECVNDAMQVE DOMVM CLARIS HEROIBVS, ...
NICOLAVS COMES ERDEDIVS BANVSQVE POTENTIS
ILLVRICI CESSIT TERRIS VT IN AETERE (sic.) VIVAT.
MDCXCIII.

Pod grbom obešen je na zidu banov šlem, oklopje, buzdovan, mač i barjak s grbom hrvatskim. *) S lieve strane Marijinog oltara, uzduž zida, stoje još dva oltara:

1. Oltar sv. Kuzme i Damjana,

iz sivoga mramora s prugama, sa slikom ss. Kuzme i Damjana na platnu. Oltar, rečenim svetcom posvetjen, utemelji oko 1433 biskup Ivan Alben, te ostavi za uzdržavanje njegovo 500 for. i nieki dio dohodakah držanog u zalogu grada Kalnika. Sadašnji oltar sagradjen je troškom predstojnika crkve koločke i kanonika zagr. Mate Slovenčića g. 1673., kako sliedeći nanapis sviedoči:

ALTARE HOC
IN HONO. MAG. MATR. V. MARIAE AC
SS. COSMÆ & DAMIANI PIA MANVS
RMI. OLIM D. MATH. SZLOVENCHICH PRAE-
PO. COLO. LEC. & CANO. A. E. Z.
PROPRIO ÆRE EREXIT. ANO.
SALVTIS 1673.

Pred oltarom nalazi se na podu grobna ploča naslovnog biskupa šibeničkog i kanonika zagr. Ivana Znike, grbom i sliedećim napisom:

EPITAPHIVM
RNDISSIMI DNI. IOANNIS ZNIKA ELE-
CTI EPPI. SIBENICENSIS, ABBATIS ECCLIÆ SS. TRINITATIS
DE PETRIVARADINO, CVSTODIS ET CANONICI SENIOR. ECCL.
ZAGRAB. SACRAE CESAREAE REGIAEQ MATTIS CONSILIARII.
QVI
SENIO CVRIS. LABORE GRAVIS.
HONORES INVENIT NON QVAESIVIT.
ET PLVRES QVAM HABVIT MERVIT.
CVIVS MORIBVS ET LIBERALITATE
TEMPLA, FORA. VIAEQ.
IMO ET HAEC BASILICA RESPLENDVERE.
UT QVI
SVAS IN PVBLICVM IMPENDIT OLIM
NVNC INTER COELESTES QVIESCIT OPES.

*) Oba ova bana, zajedno s trećim banom Ivanom Erdödom, leže u raci pred oltarom B. D. M. U staro doba stojaše tu grob Timotea biskupa zagr. † 1287. sa spomenikom.

OBIIT
PIE IN ANO 1706. DIE
20 XBR. ÆTATIS SVAE.
ANNOR. 78.

Malo dalje od ove ploče stoji drugi grobni spomenik umnoga i mnogo zaslužnoga kanonika zagr. i pisca dogadjajah crkve zagrebačke Tome Kovačevića, kojega djeli služio se je mnogo Krčelić i Farlati, a i mi imamo njegovomu rukopisu mnoga nepoznata data zahvaliti. Pokraj izvajanoga grba, stoji na mramornoj ploči sliedeći napis:

RSSIMVS D. THOMAS KOVACHEVICH
CVST. ET CAN. SEN. CATH. ECCL. ZAGRAB.
PROTONOTARIVS APOSTOLICVS

ASSIDVVS DEVOTIONIS ET
DECORIS ECCLESIAR. PROMOTOR. MINISTRORVM
SACRARII INSTITVTOR. POENITENTIARIAE
BENEFACTOR. CANTORAL. RESIDEN. PIVS FVNDATOR. INDEFESSVS ANTIQVITATVM COMPILATOR. AETAT. SVAE AN 61. DIE 13. MENS. IVNIJ
IN DOMINO OBIIT. SAXO HOC TECTVS RESVRGET.

U istoj kapeli na kraju, prije nego se dodje pod svod biskupove bogomolje, stoji s lieva još

2. *Oltar sv. Magdalene*,

načinjen g. 1684. troškom kanonika Mate Ledera. Ima liepu sliku izradjenu mastima na platnu iz mletačke škole, koja predstavlja Magdalenu siedeću pred razpelom, s mrtvačkom glavom, pred njom dva angjela. Na okviru stoji u zlatnom viencu godina MDCCLVIII. Sa strane dva drvena kipa svetacah, a pod oltarnom slikom u staklu liepa Madonna.

U ovoj kapeli B. D. M. pred oltarom ss. Kuzme i Damjana, možebiti baš na onom istom miestu gdie je sada spomenik biskupa Znike, stajalo je negda više grobnih pločah, što ih je isti Znika s drugimi pločami izbaciti dao.

Medju ostalima bieše tu grobni napis: Jurja Ivanića kanonika zagrebačkog. Zatiem Ivana Matkovića, pievca i kan. zagr. † 1610. — i Nikole Jalkocia, kanonika i pievca crkve zagr. † 1631.

Negda stajaše u istoj kapeli takodjer oltar sv. Gervaza i Protaza, što je sada zadnji na lievoj crkvenoj stieni. Pred ovim oltarom ležaše grobni kamen s grbom kanonika Mihalja Viteza, što je dao sagraditi starinski oltar rečenih svetacah. Ali ovomu sad više neima traga. Napis na kamenu bijaše sliedeći:

CLAVDITVR HIC MICHAEL VITEZ DE NOMINE GENTIS
PRAEPOSITVS TEMPLI STEPHANE SANCTE TVI.
IVRIS DIVINI PRAELATO SCHEMMATE DOCTOR
QVEM SANCTVS MICHAEL SVMPSIT AD ASTRA POLI.
DIE VII. MEN. APRILIS MCCCCXCIX.

IX.

Kapela sv. Križa.

Kapelu ovu, u polukrugu sa dva mala šiljasta prozora i dva okna u gotičkom slogu, te sa svodom na krst urešenu, dao je sagraditi oko 1650. Ivan Zakmardi Diankovečki, prabilježnik kraljevine hrvatske, i namjestnik kraljev u Ugarskoj, koi se ovdje i pokopati dade.

S prva biaše posvetjena kapela sv. Ivanu krstitelju, nu kasnije pod biskupom Vrhovcem prenešen je ovamo oltar sv. Križa, što je prije stojao u sriedini crkve medju srednjem pjevalištem i bogomoljom. Krasni ovaj oltar iz crna, žuta i biela mramora, dade načiniti kanonik Juraj Res, oko godine 1725. U sriedini pred mramornim baldakinom stoji razpelo iz biela mramora, s traga temelj iz crnoga. Sa obiuh stranah krasni kipovi s bieloga mramora, naime: s desna Mojsija s podignutom zmijom, kraj njega žena s dietetom; a s lieva: Abraam žrtvujući svoga sina Izaka s angjelom. Na oltarnoj ploči stoji liepi tabernakul iz šarena mramora, a sa strane dvie srebrene poluuzvišene slike ss. kraljevah Stiepana i Ladislava.

Na podnožju oltarne ploče izvajano je iz dragocienog, tamno crvenog, sivog i bielog mramora, očištjenje griešnih dušah, kojim angjeo naviešta oslobodjenje.

S desne strane ovoga oltara nalazi se, u formi dvokrìlnoga ormara, prekrasna slika, što predstavlja u trih razdielih, muku Isusovu. Slika ova iz staro-niemačke škole, na drvu načinjena, i pozlatjenim temeljom urešena, bit će iz 15. ili barem početka 16. vjeka, te spada medju najliepše urese prvostolne crkve. Šteta samo, što tako nizko i prosto stoji, te priliku daje neukomu puku, istu sliku celivanjem, prostačkim uresivanjem i čestim dotaknivanjem, kvariti.

X.

Kapela B. D. Marie od prečistog začetja.

Ova kapela biaše prije posvetjena sv. Mjhalju, a poslije Djevici Marii od prečistog začetja. Ima krasan oltar iz biela i šarena mramora; kipovi su svi iz bieloga. U sriedini pod svodom kog nose četiri stupa, s crvena mramora, stoji Maria na mladom miesecu i na pogaženoj zmiji. Ruke drži sklopljene. Liepo dielo iz 17. vieka. Sa strane, izvan stupovah, stoje mramorni kipovi sv. Martina i kralja Stiepana. Od zgora, dva andjela, a u sredini grb naslovnog biskupa Vrbanića, koi je oltar načiniti dao, s podpisom:

R. D.
MICHAEL VERBANICH.
EL. EP. SCAR. A. D. C. Z.
F. F. ANNO 1776.

Na vrhu oltara stoji umno izradjeni kip sv. Mihalja iz biela mramora.

XI.

Ostali crkveni oltari.

1.

Oltar 1000 Mučenikah,

naprema stubama što vode na biskupovu bogomolju. Oltar iz šarena mramora načinjen je troškom kanonika Petra Ore-

hovačkog god. 1685. Ima sliku na platnu od ne velike ciene, a sa strane kipove ss. Stiepana i Ladislava iz biela mramora, što su prie stojali na oltaru Ergeljskoga u presbiteriju.

2.

Oltar sv. Ivana Nepomuka.

Mramorni oltar, s poluuzvišenom slikom sv. Ivana N. nad kojim drži Angjeo u oblacih razpelo, kraj andjela još tri andjeoske glave. Gore u sriedini Marta, sa strane dva andjela, a na vrhu andjeo s razširenimi krili, držeći šćit s napisom: Dedit mihi donum etc. Dole sa strane na mramornih stupcih, dva kralja, David i Salamon? Taj oltar iz biela mramora, načinjen je oko 1720 troškom kanonika i pisca Tome Kovačevića. Pod oltarnom mramornom slikom stoji krasna mala slika na platnu, predstavljajuća Isusa, živahna i umiljata kao da je od kista Ticijanova.

3.

Oltar ss. Gervaza i Protaza.

Ovaj oltar, što je sad zadnji na lievoj strani crkvene stiene, stajaše negda u kapeli B. D. Marie i dao ga je sagraditi kanonik i predstojnik crkve zagrebačke Mihalj Vitez, god. 1499. Kasnije, naime god. 1673, učini ga popraviti i ponoviti kanonik zagr. i pievac Ivan Mišić. Oltar je vas s mramora, nu slika je na platnu od mastih iz mletačke škole. Kraj ovoga oltara s obih stranah vratcah što vode u zvonik i na pjevalište, stoje klecala sa 16 stolicah, od kojih je zaslon liepom rezarijom arabskom i udjelanimi slikami urešen. Drugi dio od tieh klecalah, što su po svoj prilici stojala prije u kapeli B. D. Marie, stoji sada s druge strane triema, kraj drugih malenih vratcah što vode u lievi zvonik.

4.

Oltar sv. Nikole biskupa.

Stoji kod prvog pila s desna kako se u crkvu ulazi. Načinjen je s drva i mramoriziran bojama, najprije troškom nie-

kog Martina Senkovića g. 1654. a zatiem popravljen od kanonika Nikole Terihaja. Oltarna liepa slika na platnu, načinjena je mastima god. 1847 od slikara Hemerleina iz Monakova, troškom sadašnjeg pr. kardinala i nadbiskupa Jurja Haulika. Na vrhu oltara u pozlatjenom viencu stoji napis:

HONORI
S. NICOLAI PATRONI
SVI POSVIT.
RS. D. NICOL. TERIHAI C. Z.
ARCH. DUB. ABBAS. B. M. V. DE
GADGI
MDCCLVI.

5.

Oltar sv. trojstva.

Na drugom pilu s desna kako se gore ide, načinjen iz mramora god. 1663 troškom kanonika Jurja Harče. Sa strane stoje vrlo dobro izvajana dva mra morna kipa sv. Atanasia i Ivana Krisostoma. Od zgora tri angjela, a u sriedini božje oko s trimi angjeoskimi glavami u oblacih. Oltarna nova slika od Hemerleina, stavljena je god. 1847. troškom sadanjeg pr. kardinala i nadbiskupa Jurja Haulika. Pod oltarnom slikom stoji malena slika Madone, na zlatnom temelju u bizantinskom slogu izradjena.

Naprema ovom oltaru stoje drvena klecala sa stolicama, udjelanimi slikami. U sriedini ss. Trojstvo, s desna vidi se pred oltarom nieki klečeći papa s diakonom, uz papu stoje dva kardinala, s lieva sv. Lovro s ražnjom. Obrazi Isusa i kardinalah izraženi su osobito dobro. Arabeski na okolo izrezani krasno i umno.

6.

Oltar sv. Barbare.

Stoji pod trećim pilom, načinjen je s mramora, a ponovljen god. 1671. troškom kanonika Kriste Kupinića. U sriedini predstavljena je u poluuzvišenom djelu sv. Barbara ležeća na zemlji s odsiečenom glavom, pred njom veliki vojnik sa

sabljom u ruci, ustrašen od munje što ga iz neba udara; nad sveticom drži mali andjeo kalež mučeničtva. Sa strane stoje liepi mramorni kipovi sv. Bartola ap. i Stiepana prvomučenika. Od sgora u sriedini sv. Mate apostol, a sa strane siede dva velika andjela. Na vrhu oltara drži siedeći andjeo grb, u kom je izražen vuk sa zviezdom i dvimi mladimi mjeseci. Po svoj prilici grb Kupinića. Naprema ovomu oltaru stoje drvena klecala s udjelanimi slikami, što predstavljaju četiri evangjelista. Imadu krasne arabeske. Na lievoj pobočnoj strani načinjena je slika niekog junaka u hrvatskoj šerežanskoj odeći, visećom kapom, sa sabljom, handjarom i puškom. Oko slike vide se bojne sprave, straga dvorana, zavjesi, stupovi i prozori. Podobna slika stoji i na desnoj strani, ali bez uresah. Čini se da je djelo ovo od zagrebačkog drvorezara i stolara Sevastiana Tačkara, koi je god. 1692. do 1694. načinio za prvostolnu crkvu 17 klecalah, dobivši za ove 308 fr. Ova klecala biahu prije pred oltari sv. Marie Magdalene, sv. Jelisavete i sv. Fabiana i Sevastijana, a sada stoje pred oltari sv. Trojstva i sv. Barbare.

7.

Oltar sv. Jeronima.

Stoji pod četvrtim pilom s desna kako se u crkvu dodje. Načinjen je iz šarena mramora g. 1691. troškom kanonika i arcidjakona goričkog Mate Mogorića. U sriedini vidi se mramorna slika sv. Jeronima u pustinji pred ležećim lavom, s razpelom. Sa strane, kipovi sv. Ivana i Mate evangjelistah, iz biela mramora. Od sgora dva mala andjela, na podnožju oltarne ploče izvajan je u bielom mramoru opet sv. Jeronim siedeći u pustinji.

8.

Oltar sv. Franje Serafika

stoji pred četvertim pilom s lieva kako se dolazi u crkvu. Načinjen je s biela mramora oko godine 1620. troškom kanonika i predstojnika crkve zagrebačke Baltazara Napulja. U

sriedini stoje kipovi sv. Franje, Antuna i niekog patriarke. Gore Maria s mrtvim Isusom na krilu. Sa strane dva mala andjela. Na oltarnoj ploči od zdola, izvajan je iz mramora sv. Franjo u oblacih, pozdravljen od Boga otca i Isusa njegova sina.

Kraj ovoga oltara stoji okrugla mramorna krstionica sa krasno izvajanim kipom Ivana krstitelja, iz biela mramora, od nepoznatog umjetnika, (ako nije od Mihalja Kuse). Pred krstionicom leži grobna ploča gore spomenutoga Napulja, sa sliedećim napisom:

HIC PERPETVVS
RELIGIOSORVM ADVOCATVS.
STVDIOSORVM MECOENAS.
PAVPERVM CVRATOR.
COMMVNIS PATER PATRIAE.
REVERENDISSIMVS DOMINVS
BALTHAZAR NAPVLI.
VICARIVS ET PRAEPOSITVS MAIOR
CANONICVSQVE HVIVS ECCLESIAE
PIIS SVMMIS INSTITVTIS
AB ANNO DOMINI 1624.
DIE 29. MARTIJ
REQVIESCIT.

9.

Oltar sv. Katarine,

stoji pod trećim pilom s lieva kako se gore ide. Izdjelan je iz šarena i biela mramora g. 1660. troškom kanonika pievca Jurja Mišića. U sriedini izvajana poluuzvišena slika sv. Katarine, kojoj jedan vojnik sieće glavu. Od zgora u zlatnih tracih nosi angjeo granu mučeničtva. S lieva u kutu stoji kolo, sa strane iz biela mramora veliki kipovi sv. Filipa Nera i sv. Franje Salezia, s podpisi imenah. Odozgora u sriedini kip sv. Andrije, sa strane dva andjela. Sasvim na vrhu siedi treći andjeo držeći grb, u kom je izražen na grebenu stojeći golub, noseći u kljunu prsten, od zgora tri zviezde.

10.

Oltar sv. Mirka,

pod drugim pilom s lieva kako se gore ide, izradjen iz raznog dragocienog mramora. Kipovi su iz biela. Postavljen je g. 1689. troškom niekih dobročiniteljah. U sriedini stoji nova slika, načinjena mastima na platnu od Hemerleina, troškom sadanjeg pr. kardinala i nadbiskupa. Pod oltarnom slikom, stara malena slika sv. Alojzija iz talijanske škole. Sa strane stoje iz biela mramora izvajani kipovi sv. Martina i Lovre. Od zgora oko božje sa sv. duhom i sa tri velika andjela. A nad slikom oltarnom na maloj daščici napis :

VNVM EX SEPTEM ALTARIIS.

Naprema oltaru stoje klecala sa tri stolca i zaslonom koi je urešen udjelanimi slikami, te izrezanimi krasnimi arabeski. Slike predstavljaju sv. Stiepana kralja kruglom svieta u lievici, a žezlom u desnici, na glavi mu je kruna, zatiem sv. Mirko sin Stiepanov. Odozgo vidi se pozlatjen grb s lavom, držećim u pandžah zeleni bršljan. S desne strane krova ili zaslona stoji zlatnimi slovi napisano:

ARTE ET INGENIO
MAGISTRI PETRI
PICTORIS ET SCVLPTOR
NICOLAI Q. CARPENTARIVS.

S lieva:

OPVS FACTV. AD LAV
DE. S. EMERICI DUCIS PER
VEN. D. M, LADISLAVM
C. E. Z. A. D. MDXX. *)

11.

Oltar sv. Jelisave,

stoji pri prvom pilu s lieva kako se gore ide. Sagradjen je godine 1757. troškom kanonika i opata Adama Stepanića, kako sliedeći napis, postavljen na vrhu oltara, sviedoći:

*) Vidi se iz toga napisa da su ova klecala radili meštar Petar slikar i Nikola vajar, troškom kanonika zagrebačkog meštra Vladislava god. 1520.

HONORI
S. ELISABETHAE VIDVAE
PATRONAE HVNGARIAE
POSVIT RMVS. D.
ADAMVS STEPANICH
ABBAS SS. TRINITATIS
DE PETERVARADIN. KANTOR
C. Z. MDCCLVII.

Taj oltar, od ne velike važnosti glede umietnosti, ima sa strane dva kipa iz sadra. Oltarna slika sv. Jelisave na platnu od Hemerleina, troškom sadašnjega pr. kardinala i nadbiskupa stavljena je god. 1847.

12.

Oltar sv. Fabiana i Sevastiana.

Stoji prvi do velikih vratah u desnom brodu crkve. Načinjen je s biela mramora godine 1648. troškom kanonika zagrebačkog Andrije Biankina, a posvetjen od biskupa Petra Petretića god. 1652. Na oltaru ima kipovah B. D. Marie s detetom i sv. Rožalie, mrtve u spilji. Na vrhu ss. Florian, Rok i još jedan svetac. Nad Rožaliom stoji grb Biankinov, sa strane kipovi ss. Ignaca i Ksaveria iz sadra.

13.

Oltar ss. Jurja i Augustina biskupa zagrebačkog.

Ovaj oltar stoji s lieva kraj kapele B. D. Marie od pr. začetja, spada medju najliepše u stolnoj crkvi. Nezna se pravo tko ga je dao načiniti, nu po sviedočanstvu starog jednog rukopisa, mislimo da je načinjen troškom kanonika čuvara Ivana Brašića, † 1671.

Krasan Mramorni kip sv. Augustina Kažotića, na vrhu oltara, stavljen je, kako Krčelić kaže, god. 1747. Pod ovim kipom stoji napis:

B. AVGVSTINVS
GAZOTTVS
EPISVS. ZAGRAIS.

Čitav oltar načinjen je iz šarena kamena, nu liepi kipovi što ga rese, izvajani su iz biela mramora. Pod kipovi sa strane, vide se dva krasno izdielana grba, jedan s lavom i dvimi zviezdami nad trokutom, a u drugom počivajući jelen, nad njim zviezda a pred njim dvoglavi oro. Na podnožju oltara izvajan je prekrasno u poluuzvišenom djelu, mrtav sv. Jerolim s krstom u ruci, a pod njim kardinalski šešir i palica. Oltarna liepa slika sv. Jurja spada k dobroj mletačkoj školi. Pod oltarnom slikom vide se pod staklom mošći sv. Petra mučenika, od reda sv. Dominika, prema kojemu je osebujnu pobožnost gojio sv. Augustin biskup, koi iste mošći za prvostolnu ovu crkvu takodjer pribavi. *)

14.

Oltar sv. Dorotee

stoji naprema stubama od manjeg pjevališta, kraj malenih zapadnih vratah crkve. Stavljen je godine 1660. troškom kanonika Ludovika Bedekovića. Oltar iz mramora, narešen je kipovim sv. Josipa i Matea, što su negda na oltaru biskupa Ergeljskog u presbiteriju stojali. Oltarna slika sv. Dorotee na platnu, nespada k najboljim umotvorom.

XII.

Prodikaonica

Načinjena iz različitog mramora i urešena kipovim iz biela mramora, spada medju najliepše umotvore zagrebačke prvostolne crkve. Veliki andjeo s biela mramora, stojeći na mramornom šarenom stupcu, nosi na ledjim čitav brod prodikaonice. Isti brod urešen je sa osam crvenkastih stupovah, nošenih od andjeoskih

*) Kerčelić. Balth. Življenje blaženoga Gazotti Augustina zagrebečkoga biskupa. Vu Zagrebu 1747. list 21.

glavah. Medju timi stupovi izvajana su krasno četiri Evandjelista, koji stoje na nosilih iznad angjeoskih glavah. U sriedini stoji liepa slika što predstavlja Isusa u hramu govorećeg pred mudracim. Isus siedi na uzvišenome miestu, a pred njim vidi se 11 licah. S lieve strane, pred stubama, urezan je na crvenom mramoru grb kanonika Znike, sa sliedećim napisom:

16. DEC. 96.
BEATO REGI STEPHANO
IOANNES ZNIKA ABBAS PETRO-
VARADINENSIS CVSTOS ET
CANONICVS ECCLESIAE
HVIVS FIERI CVRAVIT.

Od zgora na zaslonu izvajana je slika sv. Petra ap. klečećega pred Isusom, koi mu jednom rukom predaje ključ od neba, a drugom kaže na crkvu sagradjenu na tvrdoj stieni. Na nebu krova izvajan je sv. Duh, u slici biela goluba. Krov izdielan iz crnog bielog i žutog mramora, nakitjen je uresi od različitog mramora, i obrubljen zastorom i glavama iz biela mramora. Od zgora stoje tri pobožne žene, a na vrhu veliki andjeo, trubeći u zlatnu trublju.

Nu ovi gornji kipovi, čini se, da nisu iz mramora, i stavljeni su tek u novie vrieme, troškom biskupa Verhovca, po niekom zagrebačkom vajaru manje vrsti, imenom Gigl.

Ostali sav krasni umotvor, u kome je samo to pogriešeno, što nije čitavo djelo iz jednoga mramora, svrši god. 1696 gradjanin, vajar i graditelj pokrajine kranjske meštar Mihalj Kusa za 2000 forintih. Isto dielo naruči ponajprije biskup zag. Selišević, u ime svoje i kaptola zagrebačkoga, te učini dne 28. travnja 1695 s rečenim kusom ugovor, u kom se obveza: da će mu za djelo platiti 1000 fr. te i više, ako bude isto djelo više vriedno.*) Medjutim naraste trošak djela na 2000 fr. koi suvišak od 1000 fr. izplati kanonik čuvar Ivan Znika do 23. lipnja 1696, kako je na izvornom ugovoru zabilježeno, te s toga bude samo Znikino ime na prodikaonici urezano, kao da je on sav trošak nosio.

---

*) Conventio Magistr. Cath. Eccles. Zagr, Arkiv. kapit. zagr. Br. V.

Prilikom postavljenja prodikaonice, nebiaše **Kusa** u smislu ugovora postavio nieke ploče s crnoga mramora, što su imale pokrivati zid; i budući da sve do godine 1698 ove ploče u Zagreb poslao nije, obtuži ga biskup Selišević kod ljubljanskog poglavarstva kao varalicu. Uvriedjeni umjetnik, odpisà na to biskupu vlastoručno pismo u latinskom jeziku, tvrdeći: kako on rečene ploče do onda poslati nemogavši, nikad se izjavio nije da ih poslati i staviti neće, nego da će ih, već odavna zgotovljene, zajedno s jednim oltarom načinjenim za karlovačku crkvu, odpremiti u Hrvatsku. *)

Ove ploče postavljene su kasnije, i čine zaslon od spoda velikomu Andjelu.

XIII.

Pjevališta.

Prvostolna crkva ima dvoja pjevališta, staro t. j. veće, i novije t. j. manje, staro stoji nad triemom crkve, a drvene stube vode gore iz lievoga zvonika. Novije stoji u sriedini crkve, s lieve strane, i bijaše negda sjedinjeno s nadbiskupovom bogomoljom, pokrivajući veliki oltar što je tu djelio svetilište od srednjega crkvenog broda. Ulazi se nanj po kamenitih stubah što se iz crkve do gore vijugaju. Da nije ovoga pjevališta, a s druge strane bogomolje, imala bi čitava crkva prijazniju i veličanstveniju sliku, nu tako zastiraju njihovi neukusno sagradjeni zidovi i pilovi skoro polovicu od pobočnih brodovah crkve.

XIV.

Orgulje.

Kao što su u crkvi dva pjevališta, tako su i dvoje orgulje. Na srednjem pjevalištu dade, poslie kako g. 1645. starinske

*) Conv. Cath. Eccl. Zagr. N. VI.

orgulje porušeni crkveni svod razdrobi, biskup Martin Bogdan načiniti nove orgulje, sa sliedećim napisom:

OSVALDI STERNIT FORNIX CHORVM ET ORGANA LVCAE,
BOGDAN MARTINVS PRAESVL VTRVMQVE LOCAT.

Iste orgulje dade sa slikariom uresiti biskup Petar Petretić, kojega grb vidi se na njih još sada.

Na velikom pjevalištu stojahu do god. 1855 orgulje što ih naruči godine 1689 biskup zagrebački Aleksander Mikulić, kod Ljubljanskog gradjana i orgulara Ivana Falera. Ovaj dovrši svoje djelo god. 1690. te primi od rečenoga biskupa i kaptola zag. u ime plaće 1600 fr. a u ime likova 20 dukatah. Nu budući da ove orgulje sadašnjemu napredku i zahtjevanju nadalje odgovarale nisu, naumi sadanji pr. kardinal i nadbiskup Juraj Haulik, crkvenoj sgradi i vremenu shodne nove orgulje staviti, te naruči ove kod slavnog orgulara E. T. Valkera iz Ludvigsburga u Virtenberžkom, koi umotvorno svoje djelo, troškom istoga nadbiskupa i kaptola zagr. sretno sgotovi i god. 1855 u Zagreb dopremi. Ove orgulje, što stoje preko 26,000 for., imadu tri manuala i jedan pedal, koji ravnaju 52 registra. Znamenito je u njih to: što se lakim tiskom noge može od najtanjega glasa Fisharmonike do najjačega od sviuh zajedno registrah gore i dole neopazljivo prelaziti, te se tako rastući i padajući glasovi u punoj točnosti dóbiti mogu.

Kao što je unutarnji stroj muzikalni savršen, tako je i vanjska slika podpunom umjetnostju sastavljena. Čitave orgulje sagradjene su iz hrastova drva u gotičkom slogu, sasvim skladno čitavoj crkvi i velikomu novomu oltaru, što naproti njim stoji, i što je takodjer velikim troškom pr. kardinala Jurja Haulika postavljen. Nakitjene su sa sedam pozlatjenih kipovah i sa tri grba, naime carskim, hrvatskim i nadbiskupovim. Visoke su 50 noguh a uredjene u svemu po najnovijem ukusu. Na dan mrtvih dušah, dne 2 studena 1855, igrao je prvi put na istih orguljah iz Bavarske u Zagreb, samo za tu svetčanost, pozvani organista Seitz. Crkva bieše dubkom puna. Utisak kojega učini krasno i umjetno igranje, te u Zagrebu nečuveni glasovi veličanstvenoga nastroja, bieše ogroman, a još veće začudjenje prouzrokovà u stanovničtvu drugo igranje istoga Seitza, kada naime pod imenom

probe, dne 25. studna 1855 u večerno doba, rečeni umjetnik više komadah takom savršenom umjetnostju izigrà, da se je kadikad činilo: kao da su svi elementi unišli u maleni njegov nastroj i kao da su grom i vihar, kiša i vietar, zemljotrešnja i podzemno tutnjanje, sjedinili se za uzveličiti glasove što su proizlazili iz umotvora, sagradjenog od slabih čovječjih rukuh.

XV.

Nadbiskupova bogomolja.

Negda bijaše bogomolja svezana sa srednjim pjevelištem, poslie odciepljena je od njega i spojena mostom što vodi iz grada u crkvu. Ulazi se na nju iz crkve po kamenitih stubah, urešenih železnim zaslonom, a razdieljena je u dvoje, u otvorenu i zatvorenu. Otvorena ima drvene rešetke, te je ukrašena na zapadnjoj strani, što dole u crkvu gleda, velikim drvenim razpelom, pod kojim su dva drvena kipa svetih ženah. Sám krst preobučen je miedom, nieki tvrde da je pozlatjeno srebro. Straga stoji u malom četverouglu napis:

Georgius Delinich Can. Zagr.
Arch. Urbocz. F. F. *)

Zatvorena strana, obrubljena je sa tri strane velikimi staklenimi prozori, a iz nutra providjena je klecali i stolicama iz baršuna. Drvo oko stakla politirano je i po miestih pozlatjeno.

XVI.

Sakristana.

Sakristana djeli se u staru i novu. Stara sagradjena u starijem slogu, ima svod na krst, kojega rebra počivaju na 6 zidovnih pilovih. Gornji okrugli kameni, što vežu svod, urešeni su ja-

*) Bieše kanonik oko 1750.

njetom i biljem. Prozori biahu negda obli, sada su, poput drugih, načinjeni šiljasti. Nova sakristana prizidana je po biskupu Alagoviću.

U sakristani nalazi se:

Oltar sv. Križa.

Prie bieše posvetjen sv. Petru. Ima krasnu oltarnu sliku s Isusom na krstu, što ju pokloni kanonik Vučić, kupivši ju na dražbi biskupa Žalca. S desna i slieva ovoga oltara vise liepe slike s izobraženjem uskrsnutja Isusova i razdieljenja apostolah.

U sakristani nalaze se takodjer tri velika podugačka ormara, liepo izdielana sa slikama. Jedan ima napis godine 1655. druga dva načinjena su godine 1690—1691. po zagrebačkom stolaru Sevastianu Tačkaru za 200 fr.*)

Na ovih dvih ormarih vide se u sriedini slike ss. Stiepana i Ladislava.

Nad starijim oltarom visi prekrasna, na drvu načinjena, slika Isusa na krstu, od spoda pod razpelom vide se svete tri žene, sv. Ivan E. ss. Stiepan i Ladislav, kraljevi Ugarski i sv. Mirko sin Stiepana. Od zgora dva andjela. Slika ova iz 15. ili najviše iz početka 16. vjeka, pokvarena je ponešto na okrajcih u novije vrieme od niekog popravitelja.

Od zdola stoji napis:

CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM, MORTEM AVTEM CRVCIS.**)

U kutu nove sakristane stoji liepa iz različitog mramora izradjena umivaonica, sa dva razdiela. Nad vratama, koja vode u blagajnu, visi slika sv. Augustina Kožotića biskupa zagrebačkog, s njegovim grbom.

---

*) Conventio Mag. Cath. Eccl. Zagr. N. VII.

**) Ova slika visila je negda na velikom oltaru sv. Križa, dok je isti još u sredini crkve stojao.

XVII.

Blagajna.

Sagradjena u starinskom slogu, sa svodom na krst, kojega rebra počivaju na šest zidnih pilovih, ukrašenih glavicama i stupcima. Gore vežu svod dva okrugla kamena, urešena izvajanimi ružami i cvietjem. Dva tanka prozora više su obla nego li šiljasta. U blagajni nalazi se:

1.

Oltar.

S desna od vratah kako se unidje stoji uz zid načinjen visoki drveni dobro pozlatjeni oltar sv. Stiepana i Mirka sa slikama istih svetacah na daskah, koje služe ujedno za vrata od ormara sv. moščih. S druge, unutarnje, strane ovieh vratah načinjene su opet dvie slike sv. Kristofora i sv. Antuna od Padove. S vana pod većimi slikami stoje još dvie slike, što predstavljaju navještenje Marijino. Oko gornjih i dolnjih slikah: drveni pozlatjeni uresi, koje nose dva velika andjela, a od zgora u sredini veliki grb Erdödianski, nošen od četiri andjela. Pod grbom stoji napis:

CHRISTOFORI ERDEODY REVIRESCET FAMA PERENNIS
HOC OPVS HIC DONAT QVI PIETATE SVA.
1692.

Meštri, što su ovaj oltar načinili, biahu po svoj prilici oni isti, koji su godine 1690 radili oko oltara sv. Ladislava, u kapeli istog svetca, na ime: drvorezar Ivan Kommersteiner i slikar Bernardin Bubić.

Pred oltarom stoji krasno vezeni antipendium s trimi uzvišenimi slikami, po svoj prilici dar biskupa Petra Petretića.

2.

Slike.

a) Nad vratima visi liepa starinska slika s mastima na platnu, predstavljajuća očištjenje Marijino, od mletačke škole.

b) Naprema vratam slika sv. Augustina Kažotića u naravnoj veličini načinjena god. 1747 u Beču od slikara Ivana Jakobéa, s podpisom J. Jacobé pinx. 1747.

c) S desna kraj sv. Augustina, starinska slika B. D. Marie u bizantinskom slogu, s napisom: Thesauraria gratiarum Dei Miraculis celebris ad ripam fluvii Bug Sokali.

d) S lieve strane sv. Augustina: Slika sv. Antuna od Padove, klečećeg pred majkom božjom, kojoj podaje Isusa. Talijanska škola.

Na ormarih.

e) Stara slika, na srebrenoj ploči pribitoj na drvu, dobro pozlaćena, predstavlja razpelo sa ženama kod podnožja, na uglih 4 Evangjelista. Na okolo obložena dragim kamenjem. Darovana od biskupa Ergelja, kao predstojnika crkve, a načinjena od zagrebačkog zlatara Ivana Mihaljfia. Od spoda stoji napis:

ANO 16 . .
FRANCISCI ERGHE
LII PPTI. . . . ET VI
CARII E. ZAGRABIENSIS
IOANNES MIHALFI ZAGRABIENSIS FECIT.

Sa strane drugi napis:

1665 IDEM FRANCISCVS ERGHELIVS EPVS BOZNEN.
ET S CAES. REGQ. MAIE. CONSILIAR. EIDEM
ECCLESIAE S. REGIS STEPHANI D. DT.

f) Slika Marije na srebrenoj ploči pribitoj na drvu, obložena dragim kamenjem i emailiranimi pločicami. Na okolo gotičkimi slovi napis:

AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINVS TECVM
BENEDICTA TV IN MVLIERIBVS ET BENEDICTVS
FRVCTVS VENTRIS TVI.

g) Slika sa osam prizorah iz života Isusova, umno izrezanih iz slonove kosti. Drveni okvir obložen srebrenom pločom,

urešen je srebrenimi pozlatjenimi slikami četvero evangjelistah, spasitelja i Marie. U sriedini veliki dragocieni kamen. Sa strane stoji godina 1630.

h) Dve prekrasne slike Isusa i Marie, velikom umjetnostju izvajane iz biela čista mramora.

3.

Ormari.

Okolo zida ponamieštjeni su starinski ormari, najduži i najliepši urešen je sa 28 slikah svetacah i niekih sgradah, udjelanih umjetno u drvo. Na jednom krilu stoji napis:

CVSTODE 1696. IO. ZNIKA.

Taj ormar dao je načiniti čuvar crkve zagreb. i kanonik J. Znika po zagrebačkom stolaru Sevastijanu Tačkaru, koi dobi za svoje djelo, u smislu ugovora pisanog u hrvatskom jeziku, 150 for.

4.

Sv. mošći.

a) Komad sv. križa u srebrenom, dobro pozlatjenom, sa sedam velikih dragih kamenah urešenom krstu.

b) Drugi komad sv. križa u srebrenom, dobro pozlaćenom krstu brez kamenja.

c) Oplečnik sv. Augustina Kažotića u srebrenoj škatuli pod staklom. Od zgora iz srebra poprsje istoga svetca. S traga napis: „Sacrum humerale Beati Augustini Eppi. Zagrabiensis.“ Pod poprsjem grb darovnika biskupa Domitrovića s jednorogom.

d) Gornja strana glave (lubanja) sv. Stiepana kralja u srebrenom, na miestih pozlatjenom poprsju naravne veličine. Bogati dar kardinala Barberina s podpisom:

SACRO
D. STEPHANI
VNGAR REGIS APLIQ.
CRANIO IN ZAGRABIENSI
ECCLIA. EIDEM DICATA SERVATO,
DECENTIVS ADSERVANDO
FRANCISCVS TT. S. LAVREN. IN DAMASO
S. R. E. VICECANCELLARIVS
DIACONVS CARDINALIS BARBERINVS
PIA IN S. REGEM OBSERVANTIA.
HVMILITER OFFERT.
ANNO DOMINI MDCXXXV.

e) Mošći sv. Kaja pape, rodom iz Solina u Dalmaciji, s njegovim poprsjem iz srebra i napisom: „S. Cajus P. B. et Martyr."

f) Sv. Stiepana prvomučenika, s njegovim srebrenim dobro pozlaćenim kipom. S napreda grb kasnijeg belgradskog biskupa Puca, s traga napis:

Stephano PVCz offerente
StephannI DIaConI honorI.
StephanI RegIs eCCLesIa
Pro DeCore aCCepIt. (= 1763).

g) Ruka sv. Kvirina, biskupa sisačkoga, u srebrenoj posudi poput monstrancije, koju drže dva andjela. S traga napis:

sVB PAPA PIO SEXTO
ANTONIVS ZDENCZAI, PROCV
RANTE URBE ROMA. EST
ALATA. (= T783.)

h) Kost ruke sv. Alexandra u srebrenoj dobro pozlaćenoj, sa staklom i dvimi rubini urešenoj ruci, koja drži strielicu. Od spoda napis:

S. ALEXANDRI

Mart. Brachio decentius
Conservando, Alexander Ignatius Mikulich Archidiaconus
et Canon Zagrabiens. f. f. 1684.

i) Kost ruke sv. Ladislava kralja, u srebrenoj, dvimi rubini urešenoj ruci, koja drži sjekiru. Podpis:

PRO S.
LADISLAI REGIS
BRACHIO CONSERVA,
IOAN. ZNIKA ABB. TRIN.
DE PETERVARADIN.
CVSTOS ET CAN. ZAGRAB.
F. F. 1690.

Ove sv. mošći darova crkvi sv. Augustin biskup zagrebački, dobivši ih od kralja Karola Roberta.

j) Mošći sv. Marka Ev. i Aniceta pape, u srebrenoj dobro pozlatjenoj posudi, načinjenoj poput grobnog spomenika.

k) U podobnoj posudi, mošći sv. Luke Ev. i Bartola Ap.

l) Mošći više svetacah, u vrlo umno izradjenih okruglih škatulicah, liepimi slikami i rezarijami urešenih, od kojih jedna ima ručicu.

m) Komadić jezika sv. Ivana Nepomuka, u srebrenoj bogato pozlaćenoj, sa zviezdami i viencem od rubinah urešenoj posudi, načinjenoj poput monstrancije, odozdo dižu se u vis dvie zmije prepletene, a nad njimi dva travna lista skopčana lokotom (zaklopom). Odzgor veliki rubin. Ovu dragocienost pokloni g. 1756 ban hrvatski Karol grof Baćani, te je dne 16. svibnja iste godine osobitom svetačnostju po biskupu Ivanu Paksu u crkvu postavljena. *)

n) Tielo dietela ubitog u vrieme proganjanja dietce pod Herodom, donešeno iz Jerusolima g. 1221. od kralja Andrie II. i darovano po njemu crkvi zagrebačkoj. Za ovo diete nalazi se tu prekrasna srebrena četverouglasta škrinja, duga 5′ 4″ široka 2′ 4″ visoka 3′ 1″. Urešena liepom rezarijom, što predstavlja sa 4 stranah četiri prizora iz života Isusova. Na pokrovcu stoji zlatna kruna, visoka 4 palca, kraj krune s jedne strane cviet nevinosti, s napisom: „Non loquendo sed moriendo,“ s druge strane nož na jastuku, s napisom: „A Bimatu et infra occidit.“ Pod pokrovcem okolo škrinje:

---

*) Pridavek kronike iliti spomenka vsega sveta vekov. U Zagrebu 1762.

SACRVM HOC INNOCENTIS AB HERODE OCCISI MARTIRIS CORPVS, AB ANDREA II. REGE HVNGARIAE DICTO HIEROSOLYMITANO, DVM HIEROSOLYMA REVERTIT, CATHEDRALI ECCLESIAE ZAGRABIENSI ANNO DOMINI MCCXXI DONO DATVM, HAC URNA EXORNATVM EST. ECCLESIAM ZAGRABIENSEM GVBERNANTE IOSEPHO GALLYVFF EPISCOPO. RES CATHEDRALIS ECCLESIAE CVRANTE ANTONIO ZDENCHAY CVSTODE ANNO DOMINI MDCCLXXX.

o) Mošći sv. Andrije Ap. u krstu iz kristala, na krstu viseći Isus iz srebra, na podnožju obložen biserom. Od zgo vide se mošći okružene dvimi vienci, takodjer od bisera.

5.

Srebrene ploče za oltar.

Ove ploče, što služe u velikih prazdnikah i svetačnostih za antipendium velikog oltara, dao je načiniti iz čistoga srebra zagr. biskup grof Mirko Esterhazi god. 1721. Sastoje iz trih komadah. Srednji ima u dužini 11′ 3″ a u visini 3′ 4″. Pobočni imade svaki u dužini 3′ 10″ a u visini, 3′ 4″. Svi tri teže 165 lotah ili tri sto trideset markah. Ciene se u vriednosti od 8000 for. Na svih trih komadih izrezane su umno liepe slike. Na srednjoj predstavljen je sv. Josip, koi kao drvodielac podučava Isusa u meštriji drvodielstva, mali Isus zabija u zemlju kolac, naproti i straga pomažu mu tri andjela graditi plot. Malo podalje siedi šivajući majka Maria pod drvjem. Na pobočnih pločah, izrezan je sv. Stiepan, darujući na kolenih svoju krunu Isusu i Mariji, s druge strane sv. Ladislav, darujući krunu ss. Trojstvu.

Na srednoj ploči nalazi se sliedeći napis:

HOC AMATÆ SPONSÆ BINAQVE LATERIS
ANTIPENDIA PRAESENTAVERAT
PRAESVL ZAGRABIENSIS. (= 1721.)

6.

Crkvene posude.

a) Monstrancija za svetotajstvo iz srebra, bogato pozlaćena, umjetno obsipana dragim kamenjem, sa zlatnim kipovim

Boga otca i dvajuh angjelah i sa 4 prizora iz života Isusova u emailu. Običaje se upotrebljivati na uskrs.

b) Monštrancija manja za Brašančevo, gornja polovica od čistoga zlata, dolnja od pozlatjenog srebra, obložena dragim kamenjem i biserom, sa slikama u emailu. Slike ove predstavljaju: 1. Mariu s napisom: Gloria Ecclesiae zagr. B. V. Maria. 2. Sv. Stiepana kralja, s napisom: Patronus Eccl. Zagr. S. Stephanus Rex Vngar. 3. Sv. Augustina Kažotića, s napisom: B. Augustinus Gazottij Eppus. Eccl. Zagr. 4. Sv. Ladislava, s napisom: S. Ladislaus Rex Vng. Fundator Eccl. Zagr.

Na podnožju u šuplini nalazi se sliedeći napis:

Sub Eppiscopo Zagrab. Georg. Branyugh, Custos Eccl. Zagr. Steph. Putz. F. F. 1747.

c) Monštrancija mala od srebra dobro pozlatjena, bez kamenja.

d) Kalež od čistoga zlata, što teži 5 funt. sav obložen diamantima, troškom zagr. biskupa grofa Mirka Esterhaza g. 1720 u Beču načinjen. Dragociena ova posuda, što stoji 6430 for., takom je umjetnostju načinjena, da je prilikom radnje o njemu glas puko po svemu Beču, te ga je i sam car s čitavim dvorom viditi htieo. Na podnožju u šuplini izrezana je slika sv. Ladislava kralja, a naokolo napis:

ME DEO CONSECRO EXVOTO PERPETVO. (= 1720.)

e) Kalež srebreni dobro pozlatjen, u pravom smislu rieči obsipan dragim kamenjem, sa 6 slikah u emailu, što predstavljaju prizore iz života Isusova.

f) Kalež od srebra, bogato pozlaćen dragim kamenjem obložen, sa 6 slikah u emailu, tri gore, tri dole, s prizori iz života Isusova. Na podnožju u šupljini napis:

Divae Mariae Virgini et Stephano Hungariae Regi Patroni, flagranti se pectore Custos resignat.

g) Kalež od srebra, dobro pozlaćen, drobnim dragim kamenjem obložen, darovan god. 1758 od naslovnog biskupa Stiepana Puca, s njegovim grbom na podnožju izrezanim i s napisom:

A Stephano PutCz epIsCopo BeLgraDIensI aC PraepoсIto, CatheDraLIs eCCLesIae zagrabIensIs habet.

h) Ciborium iz srebra, bogato pozlaćen, dragim kamenjem obložen, sa 6 udjelanih slikah, s prizori iz života Isusova. Pokrovac načinjen u slici krune, obložen je takodjer dragim kamenjem i biserom. Darovà ga g. 1722 zagrebački biskup grof Mirko Esterhazy. Na podnožju ima napis:

CIBORII SPLENDORE ORNAVIT SPONSAM
PRAESVL EIVS ZAGRABIENSIS.

7.

Grob božji.

Na veliku nedelju, u posliednja tri dana, običava se u sriedini prvostolne crkve načiniti grob božji u slici male četverouglaste kučice, s plosnatim krovom, te se u nju postavi svetotajstvo. Ova grobna kučica sastavljena je iz osam komadah ili pločicah, naime iz dvih dugih i dvih malih četverouglastih a dvih trokutnih, (za četiri lica od kučice), te iz dvih podugačkih za krov. Sve ove pločice preobučene su debelom svilom i pokrite krasnim vezenim djelom. Na jednoj od dugih predstavljen je Mojsija s pukom Izraelskim koi se klanja zmiji na drvu. Od zdola napis: „Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis ut omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitam aeternam." S. Joannis 3. Cap. S desna i s lieva znaci muke Isusove s podpisanimi izrekami sv. Jerolima i Augustina.

Na drugoj tabli predstavljena je slika Abrahama, žrtvujućeg svog sina Isaka, s andjelom. Od zdola podpis: Sicut Isaac bona voluntate immolatur, ita Christus sanguine proprio Patri sacrificatur, cujus obedientia victimis vere premitur quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Od zdola: P. P. E. Z.

S desna i s lieva znakovi muke Isusove s podpisanimi izrekami sv. Gregura i Ambroza, učiteljah crkve.

Na maloj pločici sa strane: slika Jone bačenog iz broda u vodu, s podpisom: Sicut fuit Jonas in ventre Ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. S. Matthaeus 12 Cap. — Na drugoj pločici sa strane: slika Mojsije na gori Sinaj, s traga Izraelci,

s podpisom: Sicut orante Moyse expansis ad coelum manibus vincitur Amolech. Exod 17 C. ita virtute Christi Crucifixi coram Deo oratione fulcitur operatio et operatione oratio.

Na triuglastoj jednoj tabli, što dolazi sa strane pod krov, krasna slika posliednje večere, kod koje se ljubi Isus s Judom Iskariotom, sa 14 licah, s traga galerie, te u njih u malenom opet 12. licah. Od zgora drže dva andjela grb biskupa Petretića, s podpisom: P. P. E. Z. 1659. Od zdola nose druga dva andjela napis: Et edentibus illis dixit Jesus: Amen dico vobis etc. Joh. N. XIII.

Na drugoj triuglastoj tablici: prekrasna slika uzkrsnutja Isusova sa 11. licah. Od zgora grb biskupa Petra Petretića s podpisom: P. P. E. Z. 1659. Od zdola napis: Et ecce terrae-motus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de coelo, etc. Matth. XXVIII.

Na krovu izvezeno je s jedne i s druge strane 10 prizorah iz muke Isusove, s napisi iz svetoga pisma.

Čitavo ovo djelo, prekrasno vezeno, s uzvišenimi slikami, dade, kako napisi sviedoče, g. 1659. načiniti po niekom Niemcu, biskup zagrebački Petar Petretić, te obogati tako svoju crkvu jednim od najlepših uresah.

8.

Škrinjica za grob božji.

Do vremena biskupa Esterhaza običavalo se je u velikoj nedelji na goreopisani grob stavljati svetotajstvo s monstranciom, rečeni pako biskup, koi svoju prvostolnu crkvu, kao i mnoge druge po Hrvatskoj, bogatimi darovi nadari i krasnimi umotvori uresi, dade g. 1722. za isti grob načiniti malu škrinjicu, u koje se na veliku nedelju sahranjuje sveta hostija.

Škrinjica ova dugačka je 2 noge i jedan palac, a visoka jednu nogu, načinjena je iz čistoga srebra, ima osam krasno udjeianih slikah s prizori iz života Isusova i na strani 4 andjela, te je bogato obložena smaragdi, rubini, opali, i drugim dragim kamenjem. Iz nutra na zlatnom jastuku, leži zlatno goruće srce,

s napisom INRI od samih diamantah. Od zgo krunica i od zdo tri čavla takodjer iz diamantah. Na pokrovcu napis:

THESAVRVS AMANTER IN CORDE
FLAGRANTI SEPVLTVS.

9.

Palice biskupske.

1. Srebrena, dobro pozlaćena palica gotičkimi arkitektoničkimi uresi ukrašena.

2. Srebrena palica sv. Augustina Kažotića njegovom slikom u emailu urešena i dragim kamenjem obložena.

3. Srebrena dobro pozlaćena, sa slikama sv. Stiepana i Ladislava i još drugih sedam svetacah, obložena dragim kamenjem.

4. Srebrena s kipom spasitelja, obložena dragim kamenjem.

5. Srebrena s kipom sv. Stiepana, odozgo napis: CVRVA TRAHIT. Odozdo: QVOS RECTA TENET.

6. Srebrna za put, iz više komadah sastojeća, obložena dragim kamenjem. U toku.

7. Palica od ebanova drva sa srebrenim okovom, o kojoj kažu, da je š njom biskup zagrebački Martin Borković dvakrat obišo čitavu biskupiju.

10.

Kape.

Prvostolna crkva zagrebačka ima u svojoj blagajni do 30. biskupskih kapah ili mitrah, vezenih zlatom, srebrom i biserom. Najznamenitije su medju ovimi dvie:

a) Kapa biskupa Gjulaja dragim kamenjem, biserom i zlatom urešena, u vriednosti oko 20—25,000. forintih, koje sám popravak, pr. sadašnjega kardinala i nadbiskupa do 7000. for. stojaše. Ukrašena je takodjer slikama svetacah i grbom Gjulaja, u kom se vidi nieki cviet, od zgo mladi miesec i zviezde, sa strane W. G. (Wolfgangus Gyulay), a na oko godina 1549. i pismena E, Z. (Episcopus Zagrabiensis).

b) Kapa, biserom vezena i sva posipana s njime. Ima četiri slikah B. D. Marie, a od zdo gotičkimi zlatnimi slovi pisano: hilf mier, hilf mier, hilf mier, rere, (miserere?)

11.

Odeće.

U blagajni ima odećah starih i novih bez broja, koje su sve vezene zlatom i srebrom ili biserom. Najliepše su one što pokloniše biskupi Ergeljski, Petretić, Mikulić, Jelišević i grof Esterhazi. Sve ove urešene su slikama i krasnim vezilom.

12.

Sagovi.

a) Krasna velika četiri saga, umno vezena i urešena slikama bramovah i prizorah iz staroga zakona, pokraj svakojakih figurah i cvietjah. Dielo francesko, s imeni 12. mjesecah u franceskom jeziku.

b) Dva saga Erdödska, s grbom Erdödah, liepo vezena, sa slikama posudah i cvietja. Oko grba stoji napis: COMES GABRIEL ANTONIVS ERDÖDY DE MONYOROKEREK. 1709. Kažu da ih je vezala jedna gospodja od porodice Erdödah, možebiti žena Gabrielova.

c) Veliki ság s crnog baršuna i krstom od žute težke svile. Na četiri uglih grb biskupa Putza.

13.

Knjiga služebnik.

Ovaj služebnik ili missal starog obreda crkve zagrebačke, u latinskom jeziku pisan, i krasnimi mnogobrojnimi slikami urešen, spada medju najveće riedkosti i dragocienosti blagajne ove crkve. Ako se nevaramo, bit će dielo neumrlog našeg Julia Klovia iz Grižanah, največeg poznatog slikara u malenom. Način slikanja i sastavak njihov odgovara sasvim duhu i ukusu njego-

vom, a i grb Šimuna Erdöda, biskupa zagrebačkog (1518. do 1543.) sviedoči nam, da je djelo baš onoga vremena kad je Klovio živio. Moguće je, da je Klovio oko godine 1526. kad se je u Ugarskoj kod kralja Ludovika II. bavio, dakle u svojoj prvoj mladosti, načinio ovo djelo za prvostolnu crkvu svoje domovine, jer nam i slike, osobito njihovo pisanje, sviedoče: da ih nije ona podpuno savršena ruka radila, kojom je Klovio radio u kasnija vremena. Ali krasno bojadisanje, te način umnog sastavljenja i urešenja slikah i nakitah, isti je onaj s kojim se diče i njegova kasnija djela. Kako su znali naši pradjedovi ovo djelo cieniti, sviedoči nam to: što ga je biskup Aleksander Mikulić (1688—1694.) crvenim baršunom preobući, srebrenim i pozlaćenim kovom okovati, te sa srebrenimi, dobro pozlaćenimi slikami hrvatskih svetacah: sv. Jeronima, sv. Mirka, sv. Jelisave, sv. Stiepana kralja, sv. Ivana sina Gostumilova, sv. Salamona, sv. Kaje pape dalmatina, sv. Augustina Kažotića biskupa, sv. Kvirina biskupa sisačkoga, sv. Ladislava kralja, sv. Budimira kralja i sv. Godeslava, uresiti dao.

Sav rukopis ima 280. listovah i 33. povećih slikah, osim mnogih manjih, kao n. p. pojedina bilja, cvietja, itd. Prvi, 37. i 46. listovi urešeni su nepoznatim grbom niekog biskupa, od zgora polovica lava, od zdo polovica zviezde. — Listovi 16., 27., 54., 104., 140., 167., 188., 189., 235., 244., 248., 274., 280. ukrašeni su grbom Erdödianskim, a list 27. grbom hrvatskim.

Slike predstavljaju svakojake krasne prediele, gore, gaje, doline, gradove, sela, crkve, mora i vode, s prizori iz života i muke Isusove. Zatiem razni svetci i biskupi, fratrovi u modroj haljini, čitajući misu i pišući knjigu, kraljevi s dvorjanici, pojedini borci, lovci i žene.

U arabeskah načinjeni su angjeli, patuljci, svakojake zvieri, tice i različno cvietje s travami itd. Na listu 166. vidi se megju ostalima veoma smiešna slika, kako više zecovah jednoga lovca na ražnju peku, a tri druga lovca u kotlu kuvaju. Malo podalje visi jedan pas svezan, pripravljen takodjer za ražanj, dočim drugoga psa jedan zec na hrbtu nosi.

Sve su slike i početna slova bogato zlatom urešena, boje su žive i krasne, ponieki obrazi čovečji veoma umiljati i dra-

žestni, jedino je risanje po mieslih, manje pravilno nego što se u kasnijih djelih Klovievih vidi.

14.

Tiskani služebnik.

Osim goreopisanog rukopisnog služebnika, ima blagajna još niekih tiskanih latinskih služebnikah, od kojih vriedi, da se tu jedan spomene, naime:

Missale Ecclesiae Sancti Stephani Regis. Ovaj napis stoji na drvoreznoj i bojadisanoj slici, koja predstavlja u sriedini Mariu viencanu od dva andjela, s podpisom: „S. Maria Patrona Regni Hungariae.“ S desna sv. Stiepan s napisom: „S. Stephanus R. Hungariae“ i sv. Mirko, s napisom na velikom maču, kog u lievici drži: „S. Emericus Dux Sclavoniae.“ S lieva stoji sv. Ladislav s napisom: „S. Ladislaus R. Hungariae.“

Tiskana je knjiga na pergameni, ima više drvoreznih slikah s prizori iz života Isusova, a na koncu knjige stoji tiskano sliedeće:

„Laus sit nato Dei, coeli terraeque Victori. Laus tibi sit Christe, quam liber explicit iste. Accipite optimi reverendique patres Missale quem Chorus almi Eppatus. Zagrabiens. ecclesie cum figuris et optimis characteribus quam pulcherime perlustratum, Jussu et impensis ac sumptibus prouidi atque egregii viri Johannis Büer ciuis Zagrabiensis, qui oriundus est germanus de Kopfstein, ex patre autem Georgio Büer Schotto; ibidem concivis, dum in humanis erat. Venetiis privilegii cura excussum. Anno virginei partus 1511. Die 20. Junij in officina Petri Liechtenstein.“ —

Od spoda zviezda i mladi miesec, te slova I. Z. M., a oko toga napis: „Omnis Laus fine canitur. Johannes Büer. Expecto Resurrectionem. Schottus. et vitam venturi seculi. *)

*) Poznato je iz Farlata, da je već godine 1490 zagrebački biskup Osvaldo za crkvu zagrebačku dao tiskati Breviar. Farlati T. V. p. 508.

15.

Dvie nadgrobne pločice.

U blagajni nalaze se još dvie pločice od grobovah biskupa Mikulića i Galjufa, ovamo prenešene. Prva, bakrena, ima sliedeći napis:

ANNO 1694 DIE
11 MAY ALEXAN
DER IGNATIVS
MIKVLICH EPP..
VS OBIIT.

Druga, iz meda, ima napis:

REVERENDISSIMVS
ET
EXCELLENTISSIMVS
DNS. DNS.
GEORGIVS BRANIVGH
EPISCOPVS ZAGRABIENSIS
OFFICII BANALIS
LOCVMTENENS
ÆTATIS SVÆ ANNO
LXXI
EPISCOPATVS ANNO
XXV.
XTI. VERO
MDCCXLVIII
APRILIS
XXVIII OBYT.

16.

Uzde i sablje banovah.

Po starom običaju hrvatskom dobivali su biskupi zagrebački, kad su kojega bana pokopali, od njega jahača konja, što se je vodio za liesom, a kadkad i njegov mač. Od takovog konja nalazi se u jednom ormaru blagajne starinska uzda konjska, okovana srebrom; zatiem dva starinska mača i jedan remen od sablje, okovan srebrom. Čije su ove stvari bile, nezna se

pravo, no budući da su osim bana Frankopana Slujnskog, još tri bana od porodice Erdödske, naime Toma, Nikola i Ivan u raci prvostolne crkve pokopani, to će po svoj prilici ove stvari bili od jednoga izmedju ovieh banovah, jer se inače nebi moglo protumačiti zašto bi bili konjske uzde i mačeve sahranjivali medju crkveno blago.

XVIII.

Grad Nadbiskupov.

Sveti Ladislav, utemeljitelj biskupije Zagrebačke, sagradi po sviedočanstvu vjerodostojnih poveljah, pokraj stolne crkve, takodjer samostan (Monasterium), kojega kralj Emerik godine 1201, a kralj Andria II. g. 1217 spominju. Da je u tom samostanu, po običaju onoga vremena, biskup po svoj prilici zajedno s kanonici stanovao, o tom neima dvojbe. A nesumnjamo ni malo, da je taj samostan blizu crkve, na onom istom miestu stojao, gdie i današnji grad. *) Prilikom navale tatarske razoren je valjda i taj samostan. Da li je odmah poslie odlazka Tatarah, prilikom popravljanja crkve, takodjer novi stan za biskupa sagradjen, to se pravo nezna. Toliko je izvjestno, da je početkom 14. vieka sv. Augustin biskup stanovao u samostanu dominikanskom sv. Nikole, kojega je kao član toga reda oko god. 1306 sagraditi dao. Isto tako znamo, da je koncem 14. vieka dvor ili grad biskupski već stojao. Jer godine 1385 stanovaše u tom gradu tri čitava mieseca Karol II. kralj ugarski, kojega Pavao od Paližne biskup zagr., brat njegov Ivan, te Ivan Hor-

*) Krčelić misli, da na mjestu današnjegà grada negda kraljevski grad stojaše, ali se u tom vara, budući da je istina bog grad kraljevski (arx regia) prie nego što je Bela novi grad u gornjem varošu sagradio, doista bio u sadašnjem kaptolu, ali podalje od stolnoga hrama, bliže crkve sv. Marie; kasnije stanovahu u tom dvoru banovi, a poslije kako ga neprijatelji, po svoj prilici Niemci i Česi. u 13. vieku sasvime razoriše, pokloni kralj Vladislav III. 1272 zemljište toga dvora biskupu zagrebačkomu Timoteu.

vat ban Mačve, na prestolje ugarsko staviše, a god. 1387 u ratu gradjanskom proti Sigismundu kralju njegov ban Vladislav od Łužnice (Łošonc) vojujući proti rečenomu biskupu zagrebačkomu Pavlu od Paližne, oštetio je isti ban s gradjanì zagrebačkimi veoma crkvu i grad biskupov. God. 1396 navalili su gradjani zagrebački, bivši u ratu s biskupom Ivanom Garskim i s kanonici, opet na biskupov grad, htijući ga upaliti, ali su protjerani po biskupovih ljudih, neštedeći tom prilikom ni prvostolnu crkvu i želeći porobiti blagajnu, nu nemogavši prodrieti kroz dobro zatvorena vrata, sbacili su mnoge strelice i bombarde u nju. Na što ih je biskup Ivan kaznio prokletstvom. *) Godine 1469 dobiše kanonici od kralja Matijaša vlast da mogu kaptolski varoš sa zidovi i jamami utvrditi i ograditi poradi pretnje Turakah, te ovo dade povoda biskupu Osvaldu, da i on grad svoj utvrdjivati naumi. Nu čini se, da nije daleko dotjerao svoj posao, budući da god. 1500 zapovjedi kralj Vladislav IV. biskupu zagrebačkomu Luki dvor i grad popraviti, ponoviti i utvrditi. **)

Nu i ovaj biskup dogotovi samo nieke nove zidine, a ostalo gradjenje i popravljanje nastavi kardinal i upravljatelj biskupije zagrebačke Toma Bakač Erdödski, s novci biskupah Osvalda i Luke; ovo gradjenje trajalo je od god. 1513 do 1521 pod nadzorničtvom kanonika Jurja, arcidjakona Česmanskog. Meštri, što su god. 1518 oko gradjenja radili, zabilježeni su u računih rečenoga kanonika sliedeći: Meštar Juraj od Ivanića, me-

---

*) Toma Kovačević Rkps. — Tom prilikom poderali i sažgali su gradjani sve papinske bule i listove.

**) U pismu pisanom kaptolu zagrebačkomu veli spomenuti kralj Vladislav sledeće: „Remittimus ad illam Ecclesiam Zagrabiensem Fidelem Nostrum Reverendum in Christo Patrem Dominum Lucam Electum ejusdem Ecclesiae. Dominum et Praelatum vestrum, cui inter alia negotia nostra expedienda injunximus, ut Ecclesiam illam Zagrabiensem diu multumque neglectam ac etiam Palatium et domum Episcopalem, reformare et restaurare debeat, ut ne tam solemnis Ecclesia cum tantis expensis ad laudem Dei fundata per incursum Turcarum possit aliquando destrui ,commissimus eidem D. Lucae. ut non solum praefatam Ecclesiam et domum Episcopalem reformet, sed destructo jam veteri Castro juxta Praedecessorum nostrorum indulta, multis et aliis novis propugnaculis, meliori ordine, quo fieri poterit, fortificet.“ (Kerčelić de Ecc. Zag. p. 42.) Farlati Illyr. Sacr. T. V. p. 512.

štar Peter Niemac (Alemanus), Jurko Kranec i Petrić Palir. Od zidarah biaše njih najviše iz Ivanića. *)

Sagradjeni su pako u to doba samo nieki okrugli tornjevi s gradskim platnom. Medju onimi bieše toranj „Nebojan" naprema velikim vratam prvostolne crkve; nad njegovim vratcam stoji grb kardinala Tome Bakača (jelen s kolom) a od spoda napis:

THO CAR. STRIGON. A. D. 1517.

Godine 1529 bieše biskupov grad na toliko gotov i utvrdjen, da je dvomiesečnu težku obsadu slavno izdržati mogo. U ratu naime sliedbenikah Ferdinanda I. i Ivana Zapoljskog, poslie kako se po smrti Krsta Frankopana sva vojska privrženikah Zapoljevih u varaždinskom taboru razprši, sakupe Šimun Erdödi biskup Zagrebački, Ivan Banfy Lendavski, Ivan Tahi Susedgradski i Petar Marko, po zemlji hrvatskoj novu vojsku, te obsednu gornji grad Zagreb, gdieno bieše niemačka i španjolska posada pod generalom Nikolom Turnom. Ovaj bivši preslab za moći se obraniti protiv Zapoljevcem, zamoli iz kranjske zemlje niemačku pomoć, koja do skora dodje, te se Ferdinandova vojska kod Zagreba umnoži na 10,000 vojnikah. Nemogavši se proti ovim održati Zapoljevci, povuku se prema Varaždinu i ostave u biskupovom gradu nešta vojske pod zapovjedju Ivana Vagerovića, starca na godinah, ali vješta u vojničkom nauku Na ovoga navali sada čitava vojska niemačke stranke, te obsiedne grad, i obsedjaše ga po sviedočanstvu suvremenog pisca Ivana Zermega, koi bieše tada u gradu računovodja, od 13. Srpnja do 8. Rujna; obsiednikom manjkalo je velikih bombardah za rušenje zidovah, te su s toga s lagumi i vatrom i svakojakimi nastroji zidove porušiti nastojali. Ovom prilikom razorili su polovicu kule nad malimi gradskimi vrati, što ju je sagradio Toma Bakač. Isto tako porušili su vatrom polovicu crkvenoga zvonika **), ali u grad unići nisu mogli, dapače gubili su mnogo kroz česte navale obsadje-

*) Regestrum expensarum in aedificationem et restaurationem Arcis Eppalis. Zag. factarum 1518. Acta Capituli Zag. Antiqua Fasc. 79. N. 49.

**) Toma Kovačević, Levaković itd. MSC.

nikah, koji su ujedno zasipavali lagume i zarobljivali neprijateljske straže. Nu napokon pomanjka Vageroviću hrane u gradu, te on spusti po užu jednog svetjenika niz zidine gradske s pismom na biskupa zagrebačkog, koi tada sa svojimi privrženici obsedjaše grad Sveto-jalžabetski, svojinu Vladislava Mora. Po istom svetjeniku poslà biskup odgovor u grad: neka se još malko strpe, dok će on s turskom pomoćju doći u Zagreb. Na što Vagerović u znak veselja sve topove izpaliti i čitav dan u trublje i svirala igrati dade. Niemački zapovjednici, misleći da su u grad unišli već Turci kao pomoćnici, i držeći onaj barjak, što se je na zvoniku vijao, za barjak turski, dignu svoju vojsku te odoše iz Zagreba, i tako ostade biskupov grad slobodan i neosvojen. *)

Kasniji biskupi nastaviše zidanje i poljepšavanje grada, a Kaptol zagrebački doprinese mnogo k ponovljenju i utvrdjenju, zašto mu se god. 1544 biskup Zagrebački Nikola Olah pismeno zahvali. **)

Biskup zagrebački Šimun Bratulić (1604 † 1611) dade spojiti grad i crkvu s jednim zatvorenim mostom, po kojim se iz grada dolazi u nadbiskupovu bogomolju. Izvana prema zahodu stoji na tom mostu uzidan grb rečenoga biskupa s napisom

od zgora:

OMNIA EX ALTO.

od zdola:

SIMEON BRATHVLICH EP. ZAGRABIENSIS.

Biskup Petar Domitrović (1611 † 1628) poveća kasnije stan svoj, sagradivši ono krilo, što se od zapadnoga tornja do južnoga proteže; t. j. onu sgradu, gdi je danas knjižnica i pismohrana, nastanivši nad srednjim tornjem nieke kanonike. Zatim ponovi 1616 staru palaču s istočne strane ***), koju po

---

*) Josephi Zermegh Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem Hungariae Regis Commentarius Lib. I. p. X. Schwandtner Scriptores Rerum Hungaricar. I. p. 395.

**) Acta antiqua Cap. Zag. Fasc. 92. Nr. 48.

***) Sadašnja pismarna.

smrti njegovoj biskup Petretić pokriti i dogotoviti dade. Isti Domitrović sieti se takodjer gradske kapele sv. Stiepana prvomučenika, koja je kasnije B. D. Marii posvećena. Ovu kapelu, kako gore rekosmo, dade sagraditi poslie odlazka Tatarah oko g. 1256 biskup Stiepan II. S vremenom bude pako tako zapušćena, da je služila samo za spravu svakojakih stvarih, ne pako za sluzbu božju. Domitrović dade ju izčistiti i ponoviti sasvime, te stavi nad vratama sliedeći napis:

QVOS OLIM STEPHANO SACRARVM MARTYRI HONORES
PRAESVL DOMITROVICH INNOVAT HOSCE PETRVS.

Pod istim Domitrovićem zgodi se ona velika nesreća, o kojoj već gore govorismo, da je naime god. 1624 velika strana crkve i grada pogoriela, te s toga je mogao Ergeljev nasliednik Benko Vinković g. 1638 pravedno tužiti se papi Urbanu VIII., da neima u gradu nijedne poštene sobe za stanovanje. *)

Kako već spomenusmo, izgori pod biskupom Bogdanom g. 1645 po drugikrat dio crkve i grada, te tako su imali sliedeći biskupi dosta troška za razna popravljanja, bez da su štogod čvrsta sagradili; dok napokon oko godine 1730 nenastavi gradjenje biskup Juraj Branjug, koi ponovi i poveća sadašnje pročelje i glavnu stranu grada, podignuvši ujedno drugi kat na čitavoj južnoj strani, na kojoj još sada njegov grb s ticom branjugom stoji. Biskup Maximilian Verhovac načini dvoja velika vrata sa zapadne strane, s oba kraja Bakaćeve kule, te zatvori malena vratca iste kule, kroz koja se je prije u grad ulazilo, i uništi diživi mali most, što bieše tu namieštjen.

Napokon poveća i ponovi sav grad oko godine 1833 biskup Aleksander Alagović, prizidavši istočnu stranu grada od četverouglastog tornja do okrugloga, što dieli sieverno krilo od istočnoga. Ponovi takodjer isti ovaj toranj i uresi ga shodom. Čitavo južno krilo grada obloži on postavom ili staklenimi hodnici, u kojih se čuvaju cvietja, te pretvori istočni i sjeverni

---

*) Magnae (sunt mihi) Expensae in Restaurationem Residentiae Episcopalis, quae unam domum commodam non habet pro Residentia Eppi. Zagrab v. Marcellović Miscellanea Rkps.

divjačni prostor oko grada, okaljan prije barami i kalužinami, najljepšom umjetnom bašćom. Iz nutra popravi mnoge sobe, raširi dvoranu i ukrasi jednom rečju sav grad, postavivši ga u sadašnje stanje.

Čitav grad sastoji sada iz trih krilah, od kojih najduže i najveće s juga obitava sam nadbiskup i njegovi prvi dvorjanici. Sa istoka nalaze se pisarne, kuhinje i sobe za goste i družinu. Sa zapada nahodi se stara pismohrana i knjižnica. Sa sjevera zatvoren je grad i stolna crkva visokim zidom, uz kojega su prizidana svakojaka malena zdanja, kao skladište crkveno (Depositorium) itd. Grad rese 5 okrugla i dva četverouglasta tornja. Od ovih bieše istočni, naprema Gamuli, u staro doba providjen velikim diživim mostom, kojim su se zajedno zapirala jedina velika gradska vrata. Južni četverouglasti toranj, pod kojim je sada načinjen prohod, a nad ovim produžena dvorana, bieše negda sasvim zatvoren, a sada ima glavna vrata, koja vode kroz velike stube u grad. Bakačev zapadni mali toranj imao je negda, sve do Verhovca, takodjer diživi most i malena vratca, koja su sad zatvorena. Uz to načinjena su velika vrata, što vode u dvorište gradsko i u stolnu crkvu.

XIX.

Knjižnica.

Kazao sam već gore, da je onu stranu grada biskupova, što naprema pročelju crkve sa zapadne strane stoji, produžio oko godine 1616 biskup Petar Domitrović, nastanivsi nad sriednjim ili Bakačevim tornjem nieke kanonike. Ovo krilo grada, s Bakačevom kulom, obrati kasnije, god. naime 1693 biskup Aleksander Mikulić u knjižnicu, budući da je broj knjigah iz zaostavšćine umrvših biskupah i kanonikah silno pomnožio se bio. Knjige ove bile su prije po svakojakih kutih pobacane i ležale su u prahu bez svake koristi. Mikulić ih dade dakle, poslie kako s pomoćju kaptola zagr. primieran stan za njih priredi, očistiti i

sahraniti, te ih namiesti u novom stanu za javnu porabu. Istu knjižnicu obogati on sa znamenitom zbirkom knjigah rukopisnih i bakrorezah slavnog kranjskog spisatelja Vaikharda Valvazora, za koju nabroji 3000 forintih rajnskih. Zajedno položi glavnicu od 1000 for., te obrati kamate od ovih na plaćanje čuvara knjižnice.

Na vanjskom zidu, s istočne strane iste knjižnice, dade rečeni Mikulić uzidati kao utemeljitelj svoj grb sa sliedećim napisom:

ALEXANDER IGNATIVS
MIKVLICS PRAESVL ZAGRA
BIENSIS EREXIT.

Miknlićev nasliednik, biskup Stiepan Selišević, izdade g. 1695. pismenu naredbu: kako i po kome imade se ista knjižnica upravljati, budući da njezin utemeljitelj Mikulić, poradi nenadane svoje smrti, naredbe ove učiniti mogo nije. Ustanovljeno je dakle po Seliševiću:

1. Da ista knjižnica, najvećom pomoćju kaptola zagr. utemeljena, imade biti na vjećna vremena pod skrbju, nadziranjem i upravljanjem kaptola zagrebačkog i dotičnih biskupah zag.

2. Da isti kaptol imade pravo s knjigama služiti se, nu ipak ne izvan knjižnice, bez dozvoljenja biskupova.

3. Čuvara knjižnice imade isti kaptol pravo predložiti a biskup potvrditi, i to zato, što se ovaj iz zaklade po biskupu Mikuliću učinjene plaća.

4. Ključe od vanjskih vratah imade pravo čuvati kanonik čuvar prvostolne crkve.

5. Unutarnja vrata, što vode iz grada u knjižnicu, služe samo biskupu na porabu.

6. Uzdržavanje knjižnice i popravljanje biti će zajednička skrb biskupa, kaptola i crkve. Za popravljanje pako knjigah t. j. vezanje itd. nositi će trošak sáma crkva. *)

Zajedno bieše već od starih vremenah zaključeno, da svaki

---

*) Acta Antiqua Capituli Zag. Fasc. 68. Nr. 1. Godine 1846. preinačena je sasvim Seliševićeva ustanova med biskupom i kaptolom poradi predlaganja i imenovanja čuvara.

kanonik po svojoj smrti sve svoje knjige istoj knjižnici ostaviti ima, uslied kojeg zakona obogatila se je ponajviše rečena književna sbirka.

U novije doba načinili su ponajviše za istu knjižnicu biskup Maksimilian Verhovac, umnoživši zbirku velikim brojem knjigah, i položivši na svrhu da se knjižnica javnosti predade 12000 fr. za uzdržavanje čuvara, sluge i umnožavanja knjigah. Ovu posliednju volju velikog dobročinitelja izpuni sadašnji pr. kardinal i nadbiskup Juraj Haulik g. 1846. otvorivši prvi istu knjižnicu na porabu ne samo sveštenstva, nego svega pučanstva, i sagradivši primierne prostorine za čitanje i za polazeće goste.

Sada ima ista knjižnica oko 30,000 knjigah i oko 320. rukopisah, medju ovimi najznamenitiji su sliedeći rukopisi:

1. Augustini opera fol. 181. na pergameni sa slikariom.

2. Augustini Aurelii Genesis ad Litteram Lib. 12 fol. l. 60. na koži sa slikariom.

3. Augustini Aurelii de Civitate Dei. Na koži sa slikariom fol. l. 303.

4. Augustini Aurelii in Psalmos, na koži fol. 155.

5. Annales monasterii Lepoglavensis ab a. 1400. usq. 1764. fol. 40.

6. Aristotelis Ethicorum cum Expositione Thomae de Aquino. Na koži fol. 124. s liepima slikama.

7. Antiphonale Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis, iz 15. vieka, s liepimi slikami i grbom biskupa Osvalda Thuza, na koži u velikom fol. 202.

8. Aretini Leonardi de Antiquitatibus, Arimini.

9. Aristotelis de Animalibus, na koži l. 156. sa slikariom.

10. Alkoran arabski, krasno pisan s pozlatjenimi i crvenimi početnimi slovi. Na koži u foliu i 4.

11. Breviarium secundum ritum Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis, od godine 1230. u 4. na koži krasno pisan, sa slikama.

12. Breviarium Ecclesiae Zagrab. saeculi 14. in 4., na koži sa slikariom. (Sliedi još sedam, od raznih godinah, latinskih breviarah; svi na pergameni pisani. Isto toliko krasno pisanih i sa slikariom urešenih Bibliah u latinskom jeziku.)

13. Breviar glagoljski na pergameni sa slikama, krasno pisan iz 14. ili 15. vieka list 459. u 4.

14. Cassiodori opera, na koži sa slikama.

15. Commentarii historici de Slavis, Chrobatis, Servis. Na papiru u m. listu.

16. Caeremonialia Episcoporum, na koži sa slikama, l. 160.

17. Chronicon gallicum, na pergameni.

18. Duba Caroli, Catholicon seu Dictionarium reale, a. 1412.

19. Decretalium libri, descripti per Blasium de Marocha Canonicum Zagrab. Ano 1467.

20. Decretum Gratiani cum commentario, na pergameni, četiri rukopisa sa slikama I. l. 283. II. l. 291. III. l. 428. IV. Index Decretorum Gratiani.

21. Dissertatio publico politica de muniis in Regno Croatiae Dalmatiae et Slavoniae.

22. De Insurrectione et militia banderiali.

23. Dissertazione storica del contado e territorio di Zara del Simeone Gliubovaz Frangipani. Na papiru vieka 17. l. 36.

24. Elucidarium rituum missae, horarum Canonicarum etc. Scripsit Helias de Draganich an. 1440. in charta.

25. Expositio Ecclesiastici cum Evangeliis et Psalmis. Krasan rukopis na pergameni, sa slikama.

26. Eutropii Romani Historia cum additamentis Pauli Diaconi. Na pergameni liepo pisano.

27. Gordoni Bernardi Tractatus de conservatione vitae humanae. Na pergameni list. 140. sa dva redka u 4.

28. Galieni Commentaria super Hypocratis aphorismis. Na pergameni sa slikama u l. 68.

29. Horborich Vilhelmi Decisiones de Rota Capituli Zagrabiensis, iz 15. vieka, na papiru.

30. Historia porodice Lamberg, u niemačkom jeziku.

31. Juvenalis Junii Satyrae, sa slikama fol. 72.

32. Justiniani Institutiones. Na pergameni sa slikama fol. 67.

33. Insignia seu scuta gentialitia 312. Familiarum potissimum Croatiae.

34. Isidori opera, na pergameni liepo pisana g. 1488. fol. 182.

35. Kerčelić Balt. Expositio Casuum reservatorum ac delictorum Ecclesiae Zagrabiensis. Na papiru u 4. 18. vieka.

36. Kerčelić Balt. Historiae Episcopatus Zagrabiensis continuatio a Simone Bratulić usque 1646. In Carta, fol.

37. Kerčelić Balt. Dissertatio ex Inscriptione Stenyeviczensi de veteri Andautonio Pannoniae olim Opido.

38. Krajachich Benedictus, Observationes de Formula Gubernii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, praevigentis. MSC. Saec. XVIII.

39. Lombardi Petri Liber sententiarum. Na koži u dva reda, veliki list. 297. s liepima slikama, krasno pisan rukopis. (Od istoga Lombarda ima još dva rukopisa na pergameni).

40. Ladaniji Franc. de Gestis Banorum Regni Slavoniae. Na papiru 18. viek.

41. Legendae, seu Sanctorum vitae, expositio brevis. Na pergameni, vel. list 119. u dva redka.

42. Liber precum, molitvenik glagoljski na pergameni liepo pisan, sa 63. listovah.

43. Missale. Na pergameni liepo pisan od Barnabe Zahulovića i posvećen Vidu, predstojniku crkve Zag. 1453. u vel. l. 222.

44. Marcellovich. Historia Epporum. Zag. ab a 1237. na papiru, vel. l. viek XVIII.

45. Notata de monasterio Sibicensi, fol. 12. na papiru.

46. Ovidia Eroide, ili pesme ljuvene na slovinski preneшene po Jos. Betondu 1764.

47. Marci Mahanović Canonici, Observationes circa orthographiam Croaticam, Zagrabiae 1814. fol. 42. cum paucis adnotationibus Bart. Kopitar Vindobonae.

48. Pejačević Franc. Collectio legationum Romanorum ad Ethnicos, nec non diversarum notitiarum potissimum Slavos concernentium, ex diversis authoribus nominatiš Tomi IV. in fol.

49. Pejačević Fr. Colloquia 13. de statu Regni et Religionis Servianorum, a saeculo 7. usq. 15. in fol.

50. Palmotića Gjona Komedie: Elena, Akile, Ajača i Uliše, Enea, Danice, u čitavom listu.

51. Sveto pismo novoga zakona, preneseno po Rupertu Pusiću u 4.

52. Protocollum ordinatorum Dioecesis Labacensis, ab anno 1577. usq. 1611. in fol. 169.

53. Ritter Pauli (Vitezović) De aris et focis Illyriorum in fol.

54. Istoga, Lexicon Latino-Illyricum.

55. Istoga, Adversaria de origine Hungarorum et Comitatibus.

56. Istoga, Annales Croatiae.

57. Istoga, Origo Slavorum et progressus Imperii Slavici.

58. Istoga, Liber Epistolarum Metricarum.

59. Istoga, Croatia rediviva.

60. Istoga, Banologia cum Geographia Illyrici et Stematographia.

61. Istoga, Segniae lamenta.

62. Systemata varia ad Regnum Slavoniae pertinentia saec. XVIII. in f.

63. Tractatus de conservanda sanitate. (franceski) sa slikama, na pergameni fol. 88.

64. Jacobi a Voragine, Legendae Sanctorum, na pergameni fol. 269.

65. Verhovec Max. De jure Patronatus et in specie De Denominatione Canonicorum. 1808.

66. Vranić Anton, Plač Jeremie proroka 1820.

67. Voltaira Henriada s franceskoga jezika sada v našem materinskom vdomačena od Franje Strehe (Koritića) 4. Pjevanja.

Imenik.

Uvod.

Na strani

